

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

katedra bohemistiky

**Průvodce básnickou tvorbou Otokara Březiny**

The Guide of Poetry by Otokar Brezina

bakalářská diplomová práce

**Alena Vaníčková**

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Vedoucí práce: Mgr. Petr Komenda, Ph.D.

Olomouc 2014

### **Prohlášení o autorství**

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně. Současně s tím také prohlašuji, že je má bakalářská diplomová práce obsahově původní.

V Olomouci dne 24. dubna 2014

podpis: .....

# Obsah

Úvod.....	4
1. Otokar Březina, autor dlouho očekávaný literárním kritikem Františkem Xaverem Šaldou i modernou přelomu 19. a 20. století.....	5
2. Význam Otokara Březiny v kontextu osobností přelomu 19. a 20. století, rekonstruovaný z přijaté a odeslané korespondence.....	10
3. Eseje prezentující Otokara Březinu jako výjimečného básníka.....	22
4. Interpretace básnických sbírek Otokara Březiny.....	29
Závěr.....	44
Resumé.....	45
Anotace.....	46
Bibliografie.....	47

## Úvod

Tato bakalářská diplomová práce se zabývá osobností a literárním dílem Otokara Březiny. Z literárněvědného hlediska nahlížíme na Otokara Březinu inspirování literárním kritikem Františkem Xaverem Šaldou, který upřednostňuje estetickou hodnotu literárního díla tvůrčí individuality před vývojovou hodnotou. V rámci této bakalářské diplomové práce věnujeme pozornost korespondenci, esejům a básnickým sbírkám.

Analýzou komunikativně-pragmatických rysů korespondence, vycházejících ze sdělného záměru mluvčího, a nepragmatických rysů korespondence, zastoupených opozicemi psanost/mluvenost, soukromnost/veřejnost, monologičnost/dialogičnost, zároveň představujeme osobnosti důležité pro život a autorskou tvorbu literáta Otokara Březiny. V korespondenci si všímáme promítnutí jazykových funkcí do textu, a to funkce referenční, expresivní, kontaktové, apelové, estetické i metajazykové. S analýzou korespondence současně hledáme paralely k autorskému tvůrčímu procesu vzniku jednotlivých básnických sbírek.

Kromě korespondence souvisí s autorským tvůrčím procesem vzniku básnických sbírek také soubory esejů *Hudba pramenů* a *Skryté dějiny*. Z esejů rekonstruujeme autorskou tvůrčí osobnost. Výsledek naší analýzy porovnáváme s interpretacemi jiných literárních badatelů, abychom se přiblížili interpretačnímu jádru výkladu osobnosti a díla významného literáta přelomu 19. a 20. století Otokara Březiny.

Estetické hodnotě básnických sbírek, jejím tématům a motivům věnujeme pozornost v samostatné kapitole této bakalářské diplomové práce. Na základě provedeného tématického a motivického rozboru nacházíme souvislosti mezi dílem Otokara Březiny a autorským tvůrčím procesem, patrném z korespondence a esejů. Cílem této bakalářské diplomové práce je dotvořit celek interpretačního pole autorského díla literáta přelomu 19. a 20. století Otokara Březiny.

Navzdory inspiraci badatelskou metodou Františka Xavera Šaldy, který podle literárněkritických příspěvků souboru *Duše a dílo* nahlíží na autory jako na jedinečné individuality, se zaměřujeme na literárněhistorický kontext literární moderny přelomu 19. a 20. století a jeho souvislosti s tvorbou Otokara Březiny. Zajímá nás, do jaké míry dokázal Otokar Březina předčít soudobé programové směry, nebo do jaké míry se jimi nechal ovlivnit.

Programového zapojení, či nezapojení si všímáme nejen u literáta Otokara Březiny, ale také u literárněkritických reflexí dosavadních interpretátorů autorova díla.

## 1. Otokar Březina, autor dlouho očekávaný literárním kritikem Františkem Xaverem Šaldou i modernou přelomu 19. a 20. století

Již František Xaver Šalda ve svých *Bojích o zítřek* hovoří o vystihnutečnosti absolutna, které vyplývá ze skutečnosti života. To však neznamená, že vystihnutečnost absolutna nespočívá také v zachycení odlesků nadzemské umělecké krásy ve formě slovních významů. „Je-li jaká kladná filosofie, již dovedeme vyjmout z procesů umělecké historie, jest to jen ta, že umění tvůrce jde daleko před svojí dobou a před vývojovým stadiem, kterým prochází průměr jeho národa a jeho společnosti, že vidí dál a hloub, víc a jinak, typičtěji a výrazněji než jeho obecnstvo a že obecnstvo jeho později, po letech nechápavosti nebo pochopení jen polovičatosti, dovychová se jemnosti a charakterné čistoty uměleckého zření.“<sup>1</sup>

Františka Xavera Šaldy, zástupce českého estetického a kritického parnasismu, zmiňujeme na počátku této práce z důvodu jeho zaměření se na pojednání o takovém umění, jehož absolutní hodnota tkví v nepřesažitelnosti. Skutečným uměním je to, co zanechává stopy v myslích recipientů dosti zarytě, neboť samo o sobě vychází z niterní zkušenosti umělce. Tímto způsobem vyjádřené *privatissimum* se odráží v dnešních dramatických rozporech, které souvisí s boji o umělecký zítřek. Boj o umělecký zítřek se však může promítat již do dnešního dramatu metafyzické naděje v rámci zachování vyžadovaného uměleckého patosu, který přímo nevyplývá ze slovíčkaření, nýbrž který vychází z parnasistních požadavků vytvoření čisté formy, na základě vzývání jejího kultu.

O přesažení absolutna se ve svém uměleckém díle pokouší básník, esejist a korespondent přelomu 19. a 20. století – Otokar Březina (13. září 1868, Počátky – 25. března 1929, Jaroměřice nad Rokytnou). Výjimečnost tvorby Otokara Březiny vychází z požadavků vytvoření nového umění, které rezignuje na tradiční postupy, díky čemuž se stává ojedinělým, nadčasovým a mytologickým. „Nová krása a nové umění vtrhuje vždy do světa jako dobyvatel – ne vysmlouvat si místo vedle staré krásy a starého umění, nýbrž podmanit si celý život a celý svět, ne z marnosti a pýchy, nýbrž proto, že jest hluboce a nevyvratně přesvědčeno o tom, že má pravdu života a budoucnosti a že přibližuje a dohání svět k této pravdě, již posud nepoznal nebo již zanedbal: bez této nejvnitřnější víry není nového umění.“<sup>2</sup> „Nové umění a nová krása jest proto vždy vášnivě oddána přítomnosti a víc: jest vlastně jedinou přítomností, nejplnější, nejskutečnější a nejpravdivější skutečností, která

<sup>1</sup> ŠALDA, František Xaver: *Soubor díla, sv. 1. Boje o zítřek: Meditace a rapsodie*. Melantrich, Praha 1948, s. 88.

<sup>2</sup> Tamtéž, s. 84.

jest.“<sup>3</sup> „Proto nenalezneme spolehlivějšího a věrnějšího kritéria opravdu nové krásy a opravdu nového umění než to, že jest dramatické, což znamená, přeloženo do jazyka negace, že jest nehistorické: neopisuje minulost, nýbrž organizuje přítomnost a budoucnost, tvoří z nejskrytějších a nejvlastnějších potřeb doby nový svět tvarů a hodnot, stylisuje materiál doby a života v nový smysl a dává mu novou perspektivu. Nikdy nevypůjčuje si nové umění tvarový jazyk a výrazové prostředky od minulosti,“ ... „nikdy neopisuje, nesestavuje, necituje, nevybírání, nýbrž tvoří, to znamená organizuje chaos přítomné chvíle v nový zákon, v nový výraz, v nový rytmus.“<sup>4</sup>

Na současné pojetí nadčasovosti Březinova díla je nahlíženo s uvědoměním si, že umělecké dílo Otokara Březiny představuje prototyp Šaldova experimentu. „Jen ten kdo celý vhodil se někdy na jednu kartu a pod jediné rozhodnutí, jen ten kdo celou minulost vhodil do sázky, aby ji ve vteřině buď tisíckrát zmoženou získal nebo celou ztratil, ..., jen ten ví, jaké vykoupení a posvěcení, jaké stupňování a jaká očista života je v Experimentu. Celé předpodstatnění. Ve vteřině se prožívají věky. Vhodíte cokoli do jeho víru, a je-li to hodnotné, neklesne to ke dnu, nýbrž vyseká se na povrch, zakotví všude a zapustí kořeny.“<sup>5</sup> „Experiment je voda života, již piješ přímo ze sladkého křišťálového pramene.“<sup>6</sup> „Experiment je život znovu narozený.“<sup>7</sup>

V odlišnostech i společných znacích světa fyzického i metafyzického, v možném mísení se skutečnosti a fikce, reality a snu spočívá podstata dualismu Březinova básnického, prozaického a korespondenčního subjektu. František Xaver Šalda v souboru esejů *Duše a dílo* porovnává charakter textového subjektu umělecky ztvárněného autorem Otokarem Březinou s textovým subjektem díla věčného poutníka Karla Hynka Máchy. „Rozdíl mezi Máchou a Březinou jest spíše v typu lidském než v typu básnickém a spíše v rozdílných zkušenostech životních než v základním ustrojení duševním.“<sup>8</sup> „Melancholie Březinova *Mrtvého mládí* jest složitější než melancholie Máchova, jest zdvojená o cosi: kde Mácha lká prostě nad uplynulými radostmi a blaženstvím mládí jen proto, že uplynuly a nevrátí se nikdy, Březinovi slévá se v „zaštkání smrtelné“, že mládí navždy ztraceného vůbec nežil; k žalu z mládí ztraceného přistupuje zde žal z mládí nežitého, hrůza z možností navždy zabitých: „krev hroznů zahořklá, z níž nadšení jsem nesať a oheň objetí

3 ŠALDA, František Xaver: *Soubor díla, sv. 1. Boje o zítřek: Meditace a rapsodie*. Melantrich, Praha 1948, s. 90.

4 Tamtéž, s. 91.

5 Tamtéž, s. 19.

6 Tamtéž, s. 21.

7 Tamtéž, s. 22.

8 ŠALDA, František Xaver. *Soubor díla, sv. 2. Duše a dílo: Podobizny a medailony*. Melantrich, Praha 1950, s. 131.

myšlenkou vychladlý'...“<sup>9</sup>

Dodejme, že vyznění básnického dualismu Otokara Březiny je oproti básnickému dualismu Karla Hynka Máchy posíleno komunikačním efektem síly metafory, prostřednictvím níž si Otokar Březina získává své recipienty. Persvazivní funkce metafory se však v díle Otokara Březiny nespojuje s funkcí apelovou, metafora umělecké tvorby Otokara Březiny plní spíše autokomunikační funkci, neboť komunikuje sama ze sebe a za sebe. „Výbojnost metafory Březiny jest jedinečná a jedinečná ne pouze v české poezii. Čteš-li jej, máš dojem, jakoby veliké množství dějů ze všech stran světových vstupovalo naráz v jeho duši, tísnilo se v ní a vřelo v ní, obléhalo její brány.“<sup>10</sup> . „Jeho metafora jest pravá tvůrčí a objevitelská metafora, zavírající v sobě semena nových a nových světů, přeplněná zárodky nových a nových tvůrčích gest.“<sup>11</sup> „Březinova metafora stala se básnickým orgánem jeho životního paradoxu dramatického: uskutečnila komplementárnost života a smrti, ducha i hmoty, lásky i bolesti, ukrutnosti i oběti; spříznila vzdálené a rozdělila blízké...“<sup>12</sup>

Metaforická expanze pramenící z umělecké tvorby Otokara Březiny se kromě dualismu, který vyjadřuje, ve vlastním smyslu vyznačuje také obrazivní intenzivností a intenzivní obrazivností. Nahlížíme-li tímto způsobem na básnickou metaforu Otokara Březiny, vyplývá nám jádro dualismu umělecké tvorby Otokara Březiny z užití metaforického prvku v jeho díle. V souvislosti s mnohointerpretativností vyjádření Otokara Březiny jako skutečného autora, které se promítá do řeči básnického nebo prozaického subjektu, je nutné doplnit následující tvrzení, které může sloužit k pochopení podstaty nadčasového díla Otokara Březiny: „Je třeba hledat jinde a něco jiného. Bude to nejspíš na březích řek časů, vytvářejících mnohohrstvé, složitě strukturované nánosy, které je omezují a utvářejí.“<sup>13</sup>

Rekonstrukce jádra osobnosti básníka, esejisty a korespondenta Otokara Březiny nevychází pouze ze zmíněných břehů řek časů, nýbrž z prozatimní bezbřehosti pramenů jakožto klíčů k tvorbě, jež jsou konstruujičím činitelem zejména esejistické tvorby Otokara Březiny, *Hudby pramenů a Skrytých dějin*, v nichž se ukrývá noetika umělcovy filozofie. „Filosofie básníkova jest někdy jeho zbrojí, jindy maskou, cosi, čím brání se své době nebo vyhýbá se jí a usnadňuje ji, aby mu porozuměla; ale konec konců není to ona, která rozhoduje o jeho básnické síle, původnosti a

9 ŠALDA, František Xaver. *Soubor díla, sv. 2. Duše a dílo: Podobizny a medailony*. Melantrich, Praha 1950, s. 131.

10 Tamtéž, s. 150.

11 Tamtéž, s. 150.

12 Tamtéž, s. 150.

13 TŘEŠTÍK, Dušan: *Češi. Jejich národ, stát, dějiny a pravdy v transformaci: Texty z let 1991–1998*. Doplněk, Brno 1999, s. 74.

velikosti.“<sup>14</sup> „Tato zásadní prazkušenosť básníkov je láska; láska, Eros ve smyslu Platónově, princip všeho života světového. Březina byl od svého počátku a je stále básník erotický, básník všech forem lásky, od lásky k Bohu, ryze tragické a sebeničivé, až do všech forem lásek k bližnímu, klidnějších, polotragických, poznávacích.“<sup>15</sup>

V případě, že analyzujeme základ autorské osobnosti, nahlížíme na Otokara Březinu jako na reálného autora, z něhož odnímáme literární masku. Pro naši práci je však relevantnější analyzovat osobnost Otokara Březiny z úhlu pohledu, který se pojí s částečností osobnosti reálného autora Otokara Březiny. V tuto chvíli je proto vhodné zabývat se promítnutím osobnosti Otokara Březiny do textového subjektu, ať již hovoříme o subjektu básnickém, esejistickém, či korespondenčním, prostřednictvím něhož na nás recipienty promlouvá reálný autor Otokar Březina skrze konstruovaný textový subjekt. Textovým subjektem se rozumí významový komplet celkové výstavby literárního díla, komplet společně fungující s motivem, postavou, dějem, zobrazeným prostředím, rytmem, kompozicí a literárním žánrem.

Obraz reálného autora, který se dílčí měrou odráží v textovém subjektu, je relevantní připodobnit k subjektu díla nahlíženému recipientem. „Subjekt díla je tedy čtenářským (re)konstruktem, v němž se setkávají všechny významové komplexy a který představuje recipientem poskládaný obraz básnické osobnosti stojící nad dílem.“<sup>16</sup> Subjekt díla se tak stává osou významové výstavby díla, zatímco lyrický subjekt zůstává osou tematické struktury díla. Subjekt díla je záměrně upozadován na úkor zdůraznění významotvorné aktivity smyslové stránky básnického jazyka lyrického subjektu. Lyrický subjekt je charakterizován prostřednictvím specifické gramatiky textu, přičemž platí, že „v takovém textu sehrává centrální úlohu první slovesná osoba, eventuálně modifikované užití osoby druhé, jež může mít funkci sebeoslovení, resp. oslovení neživé věci nebo adresáta, který není aktuálně přítomen v komunikační situaci.“<sup>17</sup>

Zpodobnění vztahu lyrického subjektu a reálného autora je založeno na vztahu části k celku, na vlastním autorském stylu Otokara Březiny. Díky přítomnosti lyrického subjektu v textu docházíme k jeho specifické vlastnosti, a sice významotvornosti fikčního světa. Fikční svět se v tvorbě Otokara Březiny utváří prostřednictvím smyslové selekce a následné recepce, nikoliv racionálním nahlížením na předmětný svět. Čistě smyslové kognitivní procesy související

14 ŠALDA, František Xaver: *Souboj díla, sv. 16. Kritické projevy 7: 1908–1909*. Melantrich, Praha 1953, s. 50.

15 Tamtéž, s. 50.

16 PIORECKÝ, Karel: *Červenková teorie lyrického subjektu*. In: *Česká literatura 54, č. 6, 2006*, s. 31.

17 Tamtéž, s. 32–33.



s uměleckou tvorbou Otokara Březiny nepramení pouze ze vzývaného kultu čisté parnasistní formy, kultu opěvovaného Františkem Xaverem Šaldou, nýbrž mají kořeny zapuštěny docela hlouběji, a sice v požadavcích světových umělců přelomu 19. a 20. století, jež se snaží odstraněním nánosů systematickosti a umělecké dogmatickosti dobrat nulového bodu, průsečíku časoprostorových souřadnic, na nichž se nachází podstata textového subjektu v situaci svého promlouvání, nezávisle na vlastnostech reálného autora. Charakteristiku reálného autora si dekonstruuje a následně konstruuje ze skutečné bytosti, již rekonstruuje z jejího dokladu v textu, z textového subjektu. V případě lyrického subjektu hovoříme o dokladu autora v textu z důvodu, že lyrický subjekt není zasazen do kontextu reálného světa, nýbrž do lyrické literární situace, do horizontu a perspektivy lyrického subjektu, jež vychází z autorského záměru Březinovy autostylizace, definované Pioreckým jako „výrazová a záměrná odchylka od pravděpodobnosti životních fakt“<sup>18</sup>.

Otázka vztahu lyrického subjektu k autorskému subjektu, reálnému, respektive empirickému autorovi je zásadní úvahou spadající do oblasti stylistiky a teorie textu, či teorie interpretace. Lyrickým subjektem jako odleskem osobnosti reálného původce díla se zabývá stylistika, subjekt díla je oproti tomu předmětem významové interpretace literárního díla, která se primárně zaměřuje na procesuální stránku významového dění. Hranice mezi lyrickým subjektem a subjektem díla je nezřetelná v oblasti metaforiky, neboť metafora se utváří vtělením subjektu díla do lyrického subjektu. Tímto způsobem se v lyrickém subjektu střetává princip racionální reflexe s reflexí emocionální. Střet se projevuje napětím uvnitř lyrického subjektu souvisejícím s vnitřním dramatem subjektu díla.

Výše zmíněnou oscilací uvnitř lyrického subjektu, jež dokládá dualismus Otokara Březiny, projevující se prostupováním sféry radosti a bolesti, naděje i zoufání, a presupozicemi zahrnutými do promlouvání lyrického subjektu se nám nastiňuje silueta autorem předpokládaného čtenáře. V básnické tvorbě a esejích jde o siluetu neexistujícího fiktivního recipienta, v tvorbě korespondenční jde o siluetu existujícího reálného recipienta, nebo idealizovaného neexistujícího fiktivního recipienta zastoupeného existujícím reálným prototypem recipienta. Nutno podotknout, že ve vnitřním komunikačním prostoru básně je vnímající subjekt přítomen vždy, ať již se statutem postavy adresáta presuponovaného z textu, nebo se statutem pouze představovaného adresáta v myslí lyrického subjektu.

Lyrický subjekt se nachází v rovině lyrické výpovědi ukotvené v temporalitě vnitřního prostoru uměleckého díla.

---

18 PIORECKÝ, Karel: *Červenková teorie lyrického subjektu*. In: *Česká literatura* 54, č. 6, 2006, s. 34.

## 2. Význam Otokara Březiny v kontextu osobností přelomu 19. a 20. století, rekonstruovaný z přijaté a odeslané korespondence

Pro nejvýznamnější větev moderních básníků z konce 19. století a počátku 20. století znamená příklon k uměleckému individualismu zcela nové vyostření i vyvážení polarit mezi „jednotlivinou a celkem, okamžitým sebevyjádřením a celkovou autostylizací, úsekem skutečnosti a její obrazovou koncepcí.“<sup>19</sup> Původně dekadentní symbolismus Otokara Březiny je konstruován duševním varem a zjištěním o nemožnosti absolutního poznání. Díky konfliktu subjektivní expresivity a nadosobní umělecké, či dokonce virtuozní dokonalosti, projevující se patosem uměleckého alexandrinu, odpovídající formy dle Šaldova pojetí geneze absolutní krásy a kultu formy, nabývá raná básnická struktura *Tajemných dálek* Otokara Březiny na dynamičnosti. „Řada básní *Tajemných dálek* jsou elegiemi nad opuštěnými možnostmi pozemského sebeuskutečnění, nad elementárními lidskými vztahy, jež jsou přervány distancí smrti, obětovány nejistým perspektivám poznání Tajemství.“<sup>20</sup> Navazování kontaktu s vesmírným tajemstvím se v *Tajemných dálkách* uskutečňuje prostřednictvím vzývání zmíněného kultu nové krásy ukryté v sugestivním recitačním účinku rozporuplné autorské řeči.

Návaznost příbuzných symbolů v šíři básnické tvorby Otokara Březiny souvisí s postupnou proměnou lyrického subjektu, počínaje ambivalentními *Tajemnými dálkami*. Badatel Oldřich Králík se však v díle *Otokar Březina, 1892–1907: Logika jeho díla* nezabývá vývojem lyrického subjektu analýzou jednotlivých symbolů, nýbrž zkoumáním vnější předmětné tkáně Březinových obrazů, neboť symbolický dualismus básnické sbírky *Tajemné dálky* lze rekonstruovat pouze s povědomím o obrazném kontextu, jenž je kromě vlastností textového subjektu utvářen také domnělými vlastnostmi reálného autora.

Příbuznost symboliky od počátku *Tajemných dálek* souvisí s charakterem nejmenšího významového celku, metaforickou jednotkou básně, jejíž rozsah se zvětšuje směrem od básnické sbírky *Tajemné dálky* k básnické sbírce *Ruce*. Pochopení posloupnosti vyšších významových celků, vycházejících z jednotlivých básnických sbírek, je základním předpokladem pro zhotovení portrétu reálného autora Otokara Březiny nejen z vlastností lyrického subjektu. „Nápadným rysem každého takového celku je jeho dějovost; tyto metafory nejsou popisem pojmu nebo pocitu, ale konkretizací

<sup>19</sup> ČERVENKA, Miroslav: *Symbole, písně a mýty: Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století*.

Československý spisovatel, Praha 1966, s. 7.

<sup>20</sup> Tamtéž, s. 41.

nějakého procesu, vyjádřením děje dějem.“<sup>21</sup>

Každý obrazný děj je zároveň typický svojí samostatností, díky níž zaujímá vlastní vztah k reálnému i fiktivnímu smyslu básně. Příčinná i předmětná souvislost obrazů, které se od počátku Březinovy tvorby postupně oddalují od tvůrčího východiska, utváří bohatství předmětných významů jednotlivých děl Otokara Březiny, čímž se utváří formálně i významově propojený celek autorova díla psaného duší. „Vzniká symbolistický děj, přerušovaný a nezřetelný, ale přece ve svém základním obrysu jednotný. Vzniká dokonce i epická fikce (zobrazený ‚svět‘), neúplná a samým básníkem neustále rozrušovaná, ale přece jen mající oporu v základním okruhu představ, z něhož jsou voleny motivy metafor.“<sup>22</sup>

Dílčí významy, které plní autonomní funkci v rámci vlastní působnosti a které spoluutvářejí funkci jako předznamenání významu celku, a význam celku dokládají uspořádaný vývoj literárního stylu Otokara Březiny. Pro básnickou tvorbu Otokara Březiny platí, že „vztah mezi jednotlivostí a celkem je tu nepřímý, nebo lépe řečeno asymetrický: panuje-li v epických dílech přímá hierarchie, závislosti motivu na zobrazení celku, zde je jednotlivá metafora určená společným ‚tématem‘ jen v nejhlubším obrysu a podílí se na jeho konstituci pouze některými svými významovými složkami, zatímco ostatní, a často právě ty nejvýraznější, zůstávají ‚volné‘ pro vyjádření okamžitých prožitků, myšlenek a situací.“<sup>23</sup>

Nahlížíme-li na básnické sbírky Otokara Březiny jako na podklad k fiktivnímu epickému pojetí jeho života rekonstruovatelného z díla, všímáme si zároveň Březinovy mystické cesty k absolutnu, k tak zvanému Nejvyššímu, jednomu z tvůrčích typů Březinovy poezie.<sup>24</sup> Autorovo úsilí o bezprostřední a osobní kontakt s absolutnem je kromě užití lexika světské mystiky vyjádřeno stálým napětím mezi nadějí a zoufalstvím, mezi sebejistotou géniový myšlenky a pochybnostmi nad světem. V tematice básnické sbírky *Tajemné dálky* (1895) se absolutno ještě nepromítá, následující sbírka *Svítání na západě* (1896) nám motivy světelných záblesků víry, naděje a lásky již dokládá blížící se absolutno básnické sbírky *Větry od pólů* (1897), jež je formálně přesaženo volným veršem s přesahem v básnických souborech *Stavitelé chrámu* (1899) a *Ruce* (1901). Ve *Stavitelích chrámu* recipujeme odraz básnického dualismu v nesouhlasu větného a rytmičkého členění, vnášejícím do

21 ČERVENKA, Miroslav: *Symbols, písně a mýty: Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století.*

Československý spisovatel, Praha 1966, s. 46.

22 Tamtéž, s. 46.

23 Tamtéž, s. 51.

24 Podle monografie Oldřicha Králíka *Otokar Březina, 1892–1907: Logika jeho díla* lemují cestu k absolutnu tvůrčí typy textového subjektu, do nichž se stylizuje reálný autor Otokar Březina.

básně „pocit neklidu, disonance a dramatického napětí“<sup>25</sup>.

V rámci versologického pojetí nahlížíme na Otokara Březinu jako na významného novátora básnického jazyka a experimentátora metaforické expanze, z čehož pramení nahlížení na jeho autorskou osobnost – pohledem historické poetiky – jako na připravovatele díla dalším generacím. S nepřesnostmi by bylo spjato pojetí zdroje básnického díla jako dokladu ideologického postoje, rekonstruovatelného z pozdní korespondence a výroků nebo z esejů. Pro předválečnou literární vědu znamená Otokar Březina myslitele a filozofa, čímž se však redukovaly mnohostranné aspekty Březinovy osobnosti, na základě vytržení některého z Březinových osobnostních aspektů z historického či sociálně-historického kontextu. Autorský typ Březiny – myslitele je utvořen pouhou jevovostí, vnější slupkou, bránící recipientům proniknout ke skutečnému jádru čisté ideje, ukryté například v inherentní sémantice alexandrinu, nahlíženého z více úhlů pohledu.

V *Tajemných dálkách* objevujeme ženskou podobu alexandrinu, spojenou s významotvorným okruhem melancholie. Ženský alexandrin přesahuje se stylistickým zabarvením césuru, přerývku. Ženský alexandrin je krokem k volnému verši bez přerývky básnických sbírek *Stavitelé chrámu* a *Ruce*. „Verše bez přerývky dostávají nápadně splývavý ráz...“<sup>26</sup> Odstraněním césury je navíc oslabena mužská realizace ve verši. Za sbírky s výlučně mužskými verši lze považovat *Tajemné dálky* a *Svítání na západě*. Alexandrin postupně přechází k volnému verši daktylského spádu, v němž je odstraněno napětí mezi dosavadním striktním metrem a autorským vyjádřením<sup>27</sup>.

Z první básnické sbírky Otokara Březiny s názvem *Tajemné dálky* je patrná rytmická a zvuková sugestivnost verše. „Pojmy ‚hudebnost‘ (verše), kouzlo nebo sugesce, jimiž se Březina pokouší vystihnout intendovaný úlolek svých symbolisticko-dekadentních básní, naznačují tendenci k výraznému omezení komunikativnosti básnického jazyka ve prospěch hudby myšlenek. Pro svoji atematičnost a nereferenčnost, pro svoji nemožnost disponovat denotativními významy, se právě hudba jevila ideálním módem, schopným vyjádřit i nejhlubší duševní hnutí a nevědomé stavy, nebo také – z hlediska estetiky účinku – přinést vnímatele do zcela ‚jiného‘ světa.“<sup>28</sup> Hudebnost verše umožňuje propojení pozemského a transcendentního prostředí, hudba sama

25 ČERVENKA, Miroslav: *Symbols, písně a mýty: Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století*. Československý spisovatel, Praha 1966, s. 54.

26 ČERVENKA, Miroslav: *Březinové studie*. Paseka, Praha – Litomyšl 2006, s. 20.

27 Tamtéž, s. 28.

28 VOJVODÍK, Josef: Zrození básníka Otokara Březiny z ducha básnické gnóze a dekadentního estetismu. In: Holman, Petr: *Otokar Březina 2003: Materiály ze symposia konaného v Jaroměřicích nad Rokytnou 17. a 18. října 2003*. Sursum, Tišnov 2004, s. 11.

o sobě však představuje hodnotu tajemnou a nezachytitelnou. „Hudebnost Březinova projevu je zakódována v umělecko-estetickém kontextu doby, jejíž požadavek na každé básnické dílo byl, aby na posluchače působilo jako hudba, protože jenom tak může předat to, co je v poetickém pohnutí nevyjádřitelné.“<sup>29</sup>

Autorským záměrem Otokara Březiny není pouze vyjádřit nevyjádřitelné, přesáhnout nepřesažitelné či absolutizovat absolutní. Vlastní uměleckou tvorbu zakládá Otokar Březina na konstruování takové alternativy reálného světa, jejíž podoba předpokládá kladný recipační účinek. „Vnější svět, jeho statut reálnosti, je v této koncepci uměleckého tvoření důsledně zpochybněn jako pouhý produkt imaginujícího vědomí, jako halucinace a klam smyslů a všechna fakta žitého světa se stávají ambivalentními.“<sup>30</sup> Nástinu alternativy vnějšího reálného světa si povšimněme zejména v básnické sbírce *Tajemné dálky* s redukovanou referenční funkcí uměleckého jazyka, jež souvisí se zpochybněním komunikativnosti řeči dekadentní fáze symbolismu. *Tajemné dálky* nedokládají přesvědčivou rétorickou argumentaci básnického jazyka, *Tajemné dálky* se snaží komunikovat se svými recipienty prostřednictvím sugesce, svůdného kouzla, za účelem syntetizace básnické myšlenky s naplněním komunikačního efektu komunikačního modelu autor–text–čtenář, na základě povědomí o poetické funkci umění. „Tendence k redukci komunikativnosti řeči ve prospěch sugesce a hudebnosti jde u Březiny ruku v ruce se stále zřetelněji formulovanou touhou po izolaci před vnějším světem, po útěše do uzavřenosti vnitřního světa v autonomní sféře umění, která je pro Březinu identická s fascinující sférou snu...“<sup>31</sup>

Březinův koncept syntetismu se plně realizuje prostřednictvím sbírek *Stavitelé chrámu a Ruce*, v nichž kromě syntézy básnické myšlenky s jejím předpokládaným recipačním komunikačním efektem dochází k syntéze básnického obsahu s formou volného verše, čímž se naplňuje požadavek umělecké moderny přelomu 19. a 20. století, vycházející ze syntézy všech projevů individuality autorovy osobnosti a jeho psyché. Obrazná situace se utváří výběrem slov a představ souvisejících s vyjadřovaným významem, aktualizujícím se opakováním. Básnický obraz interpretujeme v rovině přeneseného, obrazného významu s přihlédnutím k denotativnímu slovnímu významu, který formuje význam kontextu celku díla Otokara Březiny. Propojení slovního významu se symbolickým

29 KORYNTOVÁ, Lucie: *Březinův chrám a Zeyerův kostel*. In: Holman, Petr: *Otokar Březina 2003: Materiály ze symposia konaného v Jaroměřicích nad Rokytnou 17. a 18. října 2003*. Sursum, Tišnov 2004, s. 166.

30 VOJVODÍK, Josef: Zrození básníka Otokara Březiny z ducha básnické gnóze a dekadentního estetismu. In: Holman, Petr: *Otokar Březina 2003: Materiály ze symposia konaného v Jaroměřicích nad Rokytnou 17. a 18. října 2003*. Sursum, Tišnov 2004, s. 13.

31 Tamtéž, s. 14.

významem básnického obrazu nám například umožňuje podkrýt důležitost role Anny Pammrové (29. 6. 1860, Jinošov – 19. 9. 1945, Žďárec) v životě Otokara Březiny – důležitost ženy, která byla básníkovi „múzou, zdrojem inspirace, celoživotní přítelkyní“<sup>32</sup>.

Nejen o intelektuální Anně Pammrové se dozvídáme ze soukromé korespondence, specifického žánru charakteru monologického i dialogického, se zřetelí k nastolení a udržení kontaktu s druhou osobou, recipientem dopisu. Čtením korespondence jako dokumentu se nejvíce přibližujeme k jádru osobnosti reálného autora Otokara Březiny a k souvislostem komentujícím autorův život a autorovo dílo. Čtením korespondence jako součásti uměleckého díla analyzujeme proměnu osobnosti reálného autora Otokara Březiny, odrážející se v pozměněném textovém subjektu napříč Březinovou tvorbou. Dokumentární pojetí dopisu dokládá zkušenosti každodenního bytí, dokumentární charakter dopisu předkládá prostřednictvím myšlenek uspořádaných v úvahy názory autora Otokara Březiny – myslitele. Pojetí dopisu jako dokumentu vyobrazuje soukromé vztahy autora k adresátům dopisů i veřejné vztahy autora ke korespondenčním recipientům, získaných autorem na základě efektivního působení persvazivní, přesvědčovací a získávací funkce korespondence. Dopis chápaný jako literární součást uměleckého díla autora Otokara Březiny odkazuje ke korespondenčnímu subjektu, do něhož se částečně promítá reálný autor Otokar Březina.

Představuje-li korespondence Otokara Březiny nejideálnější způsob sebevyjádření, mohou dopisy projevující se ventilováním pocitů vyjadřovat prožitek vnitřní inverze, neboť dopis je intimněji svázaný „s jedinečností svého pisatele a jeho reálného světa než beletristický výtvar určený od původu nadosobní komunikaci“<sup>33</sup>. Komunikační strategie vedoucí k dosažení komunikačního efektu se v korespondenci Otokara Březiny kromě orientace na adresáta opírají o pravidla a normy řečového jednání. Stylizace dopisů, vyplývající z autorského tvůrčího procesu i z utvořených komunikátů, společně s autostylizací reálného autora Otokara Březiny prostřednictvím textového subjektu souvisí s vyjádřením Březinova sebepojetí. Interpretaci korespondence Otokara Březiny však může znesnadňovat užití masek, za nimiž se skrývá reálné jádro autorovy osobnosti a jejichž existenci dokládá proměňující se autorský textový subjekt. Reálný autor Otokar Březina neustále zápasí o svůj vlastní vztah ke skutečnosti, vědom si své

32 ANDJELKOVSKI, Tašo: *Anna Pammrová, žena vrostlá do času*. In: HOLMAN, Petr: *Otokar Březina 2003: materiály ze symposia konaného v Jaroměřicích nad Rokytnou 17. a 18. října 2003*. Sursum, Tišnov 2004, 197.

33 JANÁČKOVÁ, Jaroslava – Macurová, Alena, a kol.: *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*. Institut sociálních vztahů, Praha 2001, s. 22.

odlišnosti, specifičnosti, výjimečnosti.

V *Listech Otokara Březiny Jakubu Demlovi* se korespondenční subjekt Otokara Březiny prezentuje odlišným způsobem v dopisech charakteru soukromého a v dopisech charakteru veřejného. Již úvodní dopis, psaný 10. března 1904 Otokarem Březinou Jakubu Demlovi, se nevztahuje přímo ke korespondenčnímu adresátovi Jakubu Demlovi, jemuž Otokar Březina v textu vyká.<sup>34</sup> Protiklady zastoupené vzájemně si odporujícími výrazy „a, ale“ značí vnitřní rozpory korespondenčního subjektu Otokara Březiny i dualismus autora Otokara Březiny. Nahlížíme-li na následnou korespondenci jako na korespondenci charakteru veřejného, informujeme se o společném příteli literátů Otokara Březiny a Jakuba Demla, sochaři Františku Bílkovi, o němž se více dozvídáme z *Dopisů Otokara Březiny III.: Františku Bílkovi*. V korespondenci charakteru soukromého si všímáme Březinovy vroucnosti bratrských pozdravů spojených s vybídkami k navštívení i děkování Jakubu Demlovi, jehož Otokar Březina oslovuje „drahý pane“, „můj milý“ a „milý příteli“<sup>35</sup>. V oslovení „milý příteli“, jímž Otokar Březina 10. března 1904 v Jaroměřicích nad Rokytnou zahajuje své psaní, se autor přibližuje nekonkrétnímu čtenáři.

Z *Listů Otokara Březiny Jakubu Demlovi* lze vyrozumět, že Jakub Deml představuje pro Otokara Březinu tvůrčí inspiraci, zejména díky nerozporuplné dětské duši Jakuba Demla. Vzývání a uctívání Jakuba Demla Otokarem Březinou se projevuje apologiemi. Blízkost Otokara Březiny k Jakubu Demlovi dokládá připodobnění dopisu deníkovému záznamu, v rámci něhož se autor Otokar Březina zamýšlí nad vlastní osobností a svým dílem. V listu z 6. srpna 1904 Otokar Březina pojednává o hudebnosti či nehudebnosti své tvorby, jež vychází z díla pramenícího či nepramenícího z duše.<sup>36</sup> Korespondence Otokara Březiny Jakubu Demlovi z 6. března 1905 nastiňuje siluetu ženy trpící němou bolestí.<sup>37</sup> Otokar Březina pravděpodobně pojednává o obdivuhodné Anně Pammrové, od níž k Otokaru Březinovi přicházel hlas porozumění. V dopisech Otokara Březiny Jakubu Demlovi z 10. listopadu 1912 a z 2. února 1913 se subjekty textového autora a textového adresáta zabývají literárními záležitostmi, vztah Otokara Březiny a Jakuba Demla k umění je vyjádřen vznešeným užitím hyperkorektních jazykových prostředků. Výpravného beletrizujícího charakteru nabývá korespondence Otokara Březiny Jakubu Demlovi v letech 1913–1916, korespondence dokládající význam nakladatelky Pavly Kytlicové v životech Jakuba Demla a

<sup>34</sup> BŘEZINA, Otokar: *Listy Otokara Březiny Jakubu Demlovi*. Jakub Deml, Tasov 1932, s. 7.

<sup>35</sup> Tamtéž, s. 12.

<sup>36</sup> Tamtéž, s. 17.

<sup>37</sup> Tamtéž, s. 21.

Otokara Březiny, již Otokar Březina zahrnuje do plurálu „my“<sup>38</sup>.

Vzájemnost přátelství Otokara Březiny a Jakuba Demla se promítá ve zpětné vazbě **Listů Jakuba Demla Otokaru Březinovi**. Jakub Deml se stylizuje do role studenta bohosloví, Jakub Deml je plný bázně, malosti a hříšnosti v porovnání s Otokarem Březinou.<sup>39</sup> Stylizovaný textový subjekt Jakuba Demla může ironizovat působnost katolické moderny přelomu 19. a 20. století a její snahu usměrnit novátorské tendence umělecké tvorby Otokara Březiny. Student bohosloví Jakub Deml vzhlíží k Otokaru Březinovi jako k váženému panu učiteli, oslovuje jej „ctěný pane učiteli“<sup>40</sup> nebo „drahý mistře“<sup>41</sup>. Otokar Březina se Jakobovi Demlovi připomíná při rozjímání nad evangelií a žalmy.<sup>42</sup> Na rozdíl od *Listů Otokara Březiny Jakobu Demlovi se v Listech Jakuba Demla Otokaru Březinovy* posiluje možnost přetvořitelnosti osobní korespondence v epickou fikci. Kromě kontaktní funkce, základní funkce realizované v epistolárním stylu, nabývá v *Listech Jakuba Demla Otokaru Březinovi* na výraznosti funkce expresivní, již se dokládá například přehnané vyjádření blízkosti Jakuba Demla k Otokaru Březinovi, „Líbá Vás v oddanosti Jakub Deml“<sup>43</sup>, jejíž pocitová hodnota výrazně převyšuje vyjádření náklonnosti Otokara Březiny k Jakobu Demlovi. Jakub Deml se před Otokarem Březinou příliš ponižuje, příliš se omlouvá, píše však láskyplně. Beletrizující styl psaní Jakuba Demla s četnými enumeracemi a začátky souvětí spojkou „a“<sup>44</sup> zpodobňuje nekonečnost a poutavost, jimiž Jakub Deml inspiroval *Tajemné dálky* Otokara Březiny. Korespondence Jakuba Demla Otokaru Březinovi formy deníkového záznamu připomíná více monologickou autokomunikaci psaní pro sebe než monologicko-dialogickou komunikaci realizovanou osobním dopisem. Jakub Deml si navíc v korespondenci s charakterem deníkového záznamu neuvědomuje moc persvaze Otokara Březiny. Menší náklonnost Otokara Březiny k Jakobu Demlovi podvědomě nutí Jakuba Demla k otevřenějšímu projevu, za účelem získání si Jakuba Demla Otokarem Březinou. Jakub Deml na psychologickou hru apelu a výzvy Otokara Březiny reaguje proměnou deníkového charakteru dopisu v nábožensko-filozofický traktát, jenž dokládá neporozumění si Jakuba Demla s Otokarem Březinou z důvodu, že Otokar Březina nehovoří

---

38 BŘEZINA, Otokar: *Listy Otokara Březiny Jakobu Demlovi*. Jakub Deml, Tasov 1932, s. 61.

39 DEML, Jakub: *Listy Jakuba Demla Otokaru Březinovi*. Jakub Deml, Tasov 1933, s. 9.

40 Tamtéž, s. 10.

41 Tamtéž, s. 11.

42 Tamtéž, s. 11.

43 Tamtéž, s. 19.

44 Tamtéž, s. 41.



biblickou řečí, jak by student bohosloví Jakub Deml očekával.<sup>45</sup>

Duchovní přátelství filozofa Ladislava Klímy s Otokarem Březinou se zakládá na podobném filozofickém smýšlení. Ladislava Klímu a Otokara Březinu spojuje příklon k solipsismu, krajní formě subjektivismu, a k Schopenhauerově voluntarismu. Vztah rekonstruovatelný z výboru korespondence s názvem ***Duchovní přátelství – vzájemná korespondence Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou*** nabývá ryziho privatissimu. Ladislav Klíma se s nadějí obrací na Otokara Březinu. Promluva Ladislava Klímy z dopisu psaného 14. července 1915 – „Nevím dosud, čeho se mám chopit, jsem bez prostředků, známých, opory.“<sup>46</sup> – značí hledání útěchy Ladislava Klímy u Otokara Březiny. Získávací kouzlo osobnosti Otokara Březiny je ostatně patrné již z *Listů Jakuba Demla Otokaru Březinovi*. Ladislav Klíma se omlouvá za své díky a city, projevy láskyplného přátelství k Otokaru Březinovi, posilující důvěru Ladislava Klímy ve vlastní tvůrčí činnost i důvěru v Otokara Březinu, jehož oslovuje „vzácný pane“<sup>47</sup>. Zpětná vazba Otokara Březiny k jeho příznivcům je méně vřelejší než v případě korespondence adresované Otokaru Březinovi i v případě odpovědí filozofovi Ladislavu Klímovi. Březinovo oslovení Ladislava Klímy „ctěný příteli“<sup>48</sup> vyjadřuje vlídnost bez expresivní emotivnosti i distanci přecházející ve zdržování se Otokara Březiny odpovědí na listy Ladislava Klímy. Z psychologického hlediska promyšlené neodpovídání a neexistence odezvy proměňují monologicko-dialogický charakter dopisu v důvěrný deníkový záznam epického rázu. Otokar Březina v Ladislavu Klímovi vzbudil důvěru vlastním přesvědčením o svých sugestivních a manipulativních schopnostech. Vztah Ladislava Klímy k Otokaru Březinovi se v *Duchovním přátelství – vzájemné korespondenci Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou* zobrazuje jako vztah k jeho „jedinému, nenáviděnému a milovanému, opovrhovanému a zbožňovanému“<sup>49</sup>.

***Dopisy Otokara Březiny I.: Františku Bauerovi*** v rámci deníkových záznamů vykládají minulé dění a zároveň utváří korespondenční kontext obracením se ke čtenářskému „ty“<sup>50</sup>, prostřednictvím něhož se do korespondence zařazují přítomné děje. S otevřeností i se zachováním přiměřeného odstupu píše Otokar Březina o svých zájmech intelektuálního a uměleckého rázu.

45 DEML, Jakub: *Listy Jakuba Demla Otokaru Březinovi*. Jakub Deml, Tasov 1933, s. 42.

46 KLÍMA, Ladislav: *Duchovní přátelství: Vzájemná korespondence Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou*. Jan Pohořelý, Praha 1940, s. 61.

47 Tamtéž, s. 65.

48 Tamtéž, s. 67.

49 Tamtéž, s. 113.

50 BŘEZINA, Otokar: *Dopisy Otokara Březiny I.: Františku Bauerovi*. F. Borový, Praha 1929, s. 15.

V korespondenci Otokara Březiny Františku Bauerovi se Otokar Březina zaměřuje více na posvátnost tvůrčího procesu psaní. *Dopisy Otokara Březiny I.: Františku Bauerovi* dokládají vyšší stylovou úroveň než například *Listy Otokara Březiny Jakubu Demlovi*.<sup>51</sup> Posvátnost tvůrčího procesu psaní souvisí s popisností protknutou řečnickými otázkami a zvoláními.<sup>52</sup> V dopisu z 24. října 1887 se Otokar Březina Františku Bauerovi nepřímo zmiňuje o okouzující Anně Pammrové, prostřednictvím pojednání o Pammrovi, který „má dceru básnířku“<sup>53</sup>. Nutno podotknout, že korespondence Otokara Březiny Františku Bauerovi nenavazuje na repliky Františka Bauera Otokaru Březinovi. Na *Dopisy Otokara Březiny I.: Františku Bauerovi* tedy nahlížíme v jejich jednotlivosti, nikoliv v jejich kompletnosti ustanovené výborem korespondence. Kolokviální styl a neliterární tematika se promítají do listu z 31. ledna 1888, odklon od literárnosti k aliterárnosti se projevuje též výrokem „Dopis je nezvěstný“<sup>54</sup>. K literárnosti se Otokar Březina vrací charakteristikou osobnosti Františka Bauera: „Poznal jsem, že jsi, co jsi býval vždy: snadno vznětlivý k tomu, co jest, aneb co se Ti zdá v tom okamžiku okouzujícím; je to neklamná známka Tvé povahy, base Tvého charakteru.“<sup>55</sup>

Přátelství Otokara Březiny k sociologovi Emanuelu Chalupnému má literární charakter. Otokar Březina Emanuelu Chalupnému děkuje za knižní zásilku literární povahy, s užitím inkluzivního plurálu v dopisu z Jaroměřic nad Rokytnou, psaném 14. srpna 1905: „budeme o ní mluvit, až mne navštívíte“<sup>56</sup>. U sociologa Emanuela Chalupného obdivujeme pohled na náboženství a eschatologii, částečně se promítající do tvorby Otokara Březiny. Do básnické sbírky *Tajemné dálky* promítá autor Otokar Březina vlastní básnickou existenci, kdežto v následujících básnických sbírkách se Otokar Březina zaměřuje na životní role jiných ztvárněných lyrických subjektů. „Dekadentního básníka v *Tajemných dálkách* charakterizuje odklon od světa a chtěné uzavření se ve světě uměleckého snění a extáze“<sup>57</sup>, které se zpřítomňuje v programových básních – v úvodní básni *Ó sílo extasí a snů* nebo v závěrečném *Umění*.

---

51 BŘEZINA, Otokar: *Dopisy Otokara Březiny I.: Františku Bauerovi*. F. Borový, Praha 1929, s. 16.

52 Tamtéž, s. 17.

53 Tamtéž, s. 18.

54 Tamtéž, s. 37.

55 Tamtéž, s. 130.

56 KLÍMA, Ladislav: *Duchovní přátelství: Vzájemná korespondence Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou*. Jan Pohořelý, Praha 1940, s. 11.

57 HOLMAN, Petr: *Březiniana II: Dokumenty, ohlasy, paralely, přesahy: 1966–2006*. Triáda, Praha 2012, s. 1063.

***Dopisy Otokara Březiny II.: Dopisy a výroky Otokara Březiny*** dokumentují autorský tvůrčí proces a zaznamenávají též průběžný výsledek autorské tvorby Otokara Březiny. V dopisu z Jaroměřic nad Rokytnou napsaném Otokarem Březinou 13. ledna 1906 nacházíme dokumentární stopy pozdějšího zasílání sbírky *Větry od pólů* Emanueli Chalupnému. Ve sbírce *Větry od pólů* (1897) se plně realizuje proměna autorova zaměření. Od původně programového symbolismu autor přechází k individuální tvůrčí činnosti. Symbolickou proměnu dokládá dopis ze 7. prosince 1909, v rámci něhož se Otokar Březina obrací k širšímu čtenářskému obecenstvu, na základě čehož Březinova korespondence Emanueli Chalupnému nabývá více veřejného než soukromého charakteru. V dopisu ze 7. prosince 1909 Otokar Březina prohlašuje, že jazyk srozumitelný jen zasvěceným a milujícím je skrytý pod slovy srozumitelnými všem.<sup>58</sup> Postupem času se však Emanuel Chalupný začíná Otokaru Březinovi vzdalovat. Z dopisu Otokara Březiny Emanueli Chalupnému, psaného v Jaroměřicích nad Rokytnou 7. července 1914, se dozvídáme o omlouvání se Otokara Březiny Emanueli Chalupnému: „promiňte, prosím, vlídně, že Vám odpovídám teprve dnes na milý Váš dopis“<sup>59</sup>.

Z *Dopisů Otokara Březiny II.: Dopisů a výroků Otokara Březiny* nám vyplývá inherentní význam korespondence sloužící k „rekonstrukci toho, co Březina v letech oněch tvořil a snad i vytvořil“<sup>60</sup>, ale následně spálil. Důležitost Emanuela Chalupného v životě Otokara Březiny se odráží i v závěti Otokara Březiny, tématicky se týkající autorské pozůstalosti Otokara Březiny: „Dědici svého jmění ustanovuji Matěje Lukšů, ředitele měšťanských škol dívčích v Jaroměřicích nad Rokytnou a okresního školního inspektora, a p. Dra Emanuela Chalupného, univ. profesora a spisovatele v Táboře č. 704, a to rovným dílem.“<sup>61</sup> *Dopisy Otokara Březiny II.: Dopisy a výroky Otokara Březiny* dokládají také důležitost umělce Františka Bílka v životě autora Otokara Březiny – umělce, jehož „kresby, dřevoryty i plastiky“<sup>62</sup> zdobí Březinův majetek. Co se týká politických názorů Otokara Březiny, vyjadřuje se básník, esejista a korespondent například o prvním československém prezidentovi následovně: „Masaryk je příliš ponořen v sebe, nikdy nedostoupil onoho stupně filosofie, kde člověk sám sebe vidí objektivně.“<sup>63</sup> Na politiku pohlíží Otokar Březina jako na činnost,

58 BŘEZINA, Otokar: *Dopisy Otokara Březiny II.: Dopisy a výroky Otokara Březiny*. F. Borový, Praha 1931, s. 22.

59 Tamtéž, s. 33.

60 Tamtéž, s. 58.

61 Tamtéž, s. 131–132.

62 Tamtéž, s. 147.

63 Tamtéž, s. 181–182.

jež je „prostředkem k zajištění zájmů národa“<sup>64</sup>. Zhodnotíme-li názory Otokara Březiny na katolickou modernu, považuje Otokar Březina Nietscheho morálku za „jemnější než katolickou“<sup>65</sup>.

V *Dopisech Otokara Březiny III.: Františku Bílkovi* se Otokar Březina stylizuje do souznění umělecké samoty, do údělu umělce: „Bloudí někteří mým dílem jako podél řeky, zaujati rytmickým tepotem vln, ale k místům, odkud prýští, a k jejímu ústí, kde se vlévá do věčného moře, nedocházejí.“<sup>66</sup> Datace scházející v úvodním dopisu předznamenává nadčasový charakter korespondence a zároveň je uměleckým gestem, jímž Otokar Březina reaguje na tvorbu Františka Bílka. Otokar Březina souhlasí s Františkem Bílkem v pojednání o duševní čistotě, na rozdíl od pojetí duševní čistoty filozofem Ladislavem Klímou, s nímž v této záležitosti polemizuje. Otokar Březina i František Bílek vyznávají, že „jednotlivé stupně našeho očištění znamenány jsou jasnějším a jasnějším uvědomováním si původní jednoty“<sup>67</sup>. K souznění duší Otokara Březiny a Františka Bílka dochází v případě, že verš Otokara Březiny protkává hudebnost inspirovaná tvorbou Františka Bílka, recipovaná jako „hudba milosti“<sup>68</sup>. K dopisu dokumentárního charakteru psaného 9. dubna 1901 Otokarem Březinou Františku Bílkovi předkládá Otokar Březina *Úvod k Bílkovu Otčenáši* se slovy: „Můj drahý, zasílám Vám svou práci pro Otčenáš, přijměte ji ode mne jako dar mé úcty a lásky.“<sup>69</sup> Dopis psaný v Jaroměřicích nad Rokytnou 2. prosince 1903 pojednává o zásilce díla vizionáře Williama Blaka.<sup>70</sup> Děkovný dopis napsaný v Jaroměřicích nad Rokytnou 26. června 1910 v sobě nezahrnuje omluvy Otokara Březiny za zpožděnou repliku Františku Bílkovi, jak dokládají úvodní slova dopisu: „Milý příteli, dojat Vaší laskavostí děkuji vroucně Vám a vzácné paní Vaší za vlídná slova, jimiž mi své pohostinství nabízíte.“<sup>71</sup> Na důležitosti nabývá dopis napsaný v Jaroměřicích nad Rokytnou 2. ledna 1911, neboť dokládá jednu mysl následovně: „Milý příteli, právě chystal jsem se Vám psáti, když jsem obdržel milé Vaše řádky.“<sup>72</sup> V dopisu napsaném v Jaroměřicích nad Rokytnou věnovaném jakémukoliv recipientovi převažuje umělecká hodnota nad hodnotou dokumentární, dokladem věnování jakémukoliv recipientovi je absence oslovení v začátku dopisu: „V událostech,

64 BŘEZINA, Otokar: *Dopisy Otokara Březiny II.: Dopisy a výroky Otokara Březiny*. F. Borový, Praha 1931, s. 233.

65 Tamtéž, s. 221.

66 BŘEZINA, Otokar: *Dopisy Otokara Březiny III.: Františku Bílkovi*. František Borový, Praha 1932, s. 11.

67 Tamtéž, s. 11.

68 Tamtéž, s. 14.

69 Tamtéž, s. 25.

70 Tamtéž, s. 45.

71 Tamtéž, s. 103.

72 Tamtéž, s. 104.

jež se kolem nás řítí, vzpomínám na Vás milý příteli, denně; a jistota, že jste zachráněn svému duchovnímu poslání, dává mi pociťovati vždy novou radost.“<sup>73</sup> Dokumentární pojetí dopisu se znovu projevuje v dopisu napsaném v Jaroměřicích nad Rokytnou 22. dubna 1918, pojednávajícím o zaslání kreseb Františka Bílka, kreseb k Březinově esejistickému souboru *Hudba pramenů*.

***Hledání a jistota: Vzájemnou korespondenci Otokara Březiny s Otakarem Theerem*** charakterizuje styl s vyjádřenou expresí prostřednictvím zvolacích vět a řečnických otázek, kterými se obrací k pravdivému já ve svém nitru. Básník Otakar Theer přiznává Otokaru Březinovi následující: „A vskutku, je-li mi dovoleno mluvit o sobě, cítím, že jsem byl tím hledajícím.“<sup>74</sup>

---

73 BŘEZINA, Otokar: *Dopisy Otokara Březiny III.: Františku Bílkovi*. František Borový, Praha 1932, s. 104.

74 BŘEZINA, Otokar: *Hledání a jistota: Vzájemná korespondence Otokara Březiny s Otakarem Theerem*. Jan Pohořelý, Praha 1946, s. 13.

### 3. Eseje prezentující Otokara Březinu jako výjimečného básníka

Esejistická tvorba Otokara Březiny je z recipančního hlediska důležitá skutečností, že vysvětluje umělecký tvůrčí proces. Do sbírek esejů se promítají podněty, jež vedly autora Otokara Březinu ke zpodobnění témat, jejich námětů a motivů v jednotlivých básnických sbírkách. Lze říci, že esejistická tvorba Otokara Březiny má pro recipienty hodnotu literární a pro literární badatele hodnotu dokumentární. Ačkoliv dokumentární hodnotu přikládáme více Březinově rozsáhlé korespondenci, nutno podotknout, že esejistická tvorba ukrývající v sobě podněty k tvůrčí inspiraci pro nás znamená významější dokumentární pramen než Březinova korespondence – pramen, jenž je hoden naší analýzy.

Psaní souboru jedenácti esejů s názvem *Hudba pramenů* (1903) započíná Otokar Březina paralelně se svým pokusem o napsání románu. V esejích *Hudba pramenů* se básnický dualismus Otokara Březiny projevuje rozporem příklonu k uměleckému programu symbolismu a vlastní individuální autorské tvůrčí činnosti. Soubor esejů *Hudba pramenů* dokládá Březinovo odmítání programového artismu zejména *Tajemných dálek* na úkor zdůraznění požadavku vytvoření absolutního umění.

Esej *Tajemné v umění* odpovídá na otázky duše tážající se uprostřed své umělecké samoty: „Odpovědi jsou věčné, otázky čekají na svůj čas, aby směly být oděny světlem a zvukem.“<sup>75</sup> V esejí *Tajemné v umění* nastiňuje Otokar Březina kritérium vlastní autorské uměleckosti v rámci promlouvání esejistického subjektu k jakémukoliv recipientovi: „Dle hloubky otázek měříte výšku duše, neboť dle nich měří se vnitřní bohatství odpovědí. Jenom nejmenší část otázek přeložena byla v duších minulých a přítomných do řeči slov.“<sup>76</sup> Tajemství umění tkví podle Otokara Březiny v touze recipienta po nalezení zmíněného tajemství v umělecké tvorbě: „V každém objetí myšlenky a ramen chví se nervosní křeč tonoucích, jež vroucně se zachytává tonoucího v tajemných vlnách.“<sup>77</sup> Tajemství umění spočívá podle prvního úvodního eseje *Tajemné v umění* esejistické sbírky *Hudba pramenů* v mlčení, kterým hovoří společná řeč všech světů, řeč nezakládající se na náladách, a ve zkušenostech: „A přece tyto zkušenosti, jimž tisíciletí jsou setkáním okamžiku s okamžikem a všechny okamžiky jediným okamžikem, jimž systémy světů jsou hrou jisker zhasínajících nad plameny jednoho ohně a kde není místa pro naše bolesti a rozkoše, kam ani jeden paprsek

75 BŘEZINA, Otokar: *Hudba pramenů*. Spolek výtvarných umělců Mánes, Praha 1927, s. 9.

76 Tamtéž, s. 9.

77 Tamtéž, s. 10.

z našeho slunce nepadne, aby se ihned nerozložil, a kde naše výkřiky nenalézají atmosféru, které by je nesly, zkušenosti noci, která není nocí, jsou ve své podstatě celým naším ukrytým bohatstvím.“<sup>78</sup> Symbolická řeč básnické tvorby Otokara Březiny promlouvá k recipientovi prostřednictvím symbolů, jejichž echo utváří hudebnost Březinovy tvorby: „Blankyty nocí sklenuté magií tónů, v nichž i mlčení hvězd zdá se příliš hmotným průvodem etherným hlaholům tušení!“<sup>79</sup> Otokar Březina v eseji *Tajemné v umění* vysvětluje nadčasovost vlastní tvorby její nesmrtelností. O duševní vyprahlosti související s věčným údělem umělce nehovoří Otokar Březina v rámci své eseje *Tajemné v umění* zcela skepticky: „Žádná půda není tak vyprahlá, aby nemohla živiti půlnoční květinu mystických seteb. Není duše tak potopené do tmy, aby v ní někdy barvami nezahrály zkušenosti druhého znaku. Není duše, která by opouštějíc poslední ze svých dnů směla si stěžovati, že neuzřela zemi v jiném světle, nežli je světlo našeho slunce. Nad každým životem visí znepokojující síly tajemného.“<sup>80</sup> Znamením tajemného umění je mystický úsměv pramenící z cesty duše za poznáním: „Každé rty znají úsměv, který je navštívil proti jejich vůli, vysílaný do neznáma naproti neviditelným nadějím.“<sup>81</sup>

V eseji *Nejvyšší spravedlnost* se Otokar Březina zmiňuje o souvislosti spravedlnosti s tvůrčím typem Svatých, spravedlnost připodobňuje Otokar Březina k ladné hudbě: „I těm, kteří si této hudby neuvědomují, poněvadž se v ní narodili a ustavičně je provází, zavane najednou v neočekávaném poznání, ve chvílích radosti a lásky jako píseň vznešených nadějí a v okamžiku výstražného jasna po hříchu jako úmluva blesků přicházejících za obzorem.“<sup>82</sup> Dokladem proměnlivosti hodnoty spravedlnosti v díle Otokara Březiny je nestálý charakter lyrického subjektu, ztvárňující reálného autora Otokara Březinu. „Představa spravedlnosti se ustavičně mění v duši dle toho, jak se mění čistota a duševní nevinnost duševního světla.“<sup>83</sup>

Esej *Rozhodující okamžiky* pojednává o okamžicích v našich životech, jež udávají náš budoucí směr. Rozhodnutí o směru, jímž se budeme ubírat, se zakládá na vhledu do okamžiků. Náš „výklad, který dáváme svým skutkům a hře svých vášní a instinktů, projeví nové hloubky...“<sup>84</sup>. Otokar Březina klade v rámci rozhodujících okamžiků důraz na sebezpytování, jež hlubinně-

78 BŘEZINA, Otokar: *Hudba pramenů*. Spolek výtvarných umělců Mánes, Praha 1927, s. 11.

79 Tamtéž, s. 13.

80 Tamtéž, s. 18.

81 Tamtéž, s. 21.

82 Tamtéž, s. 21.

83 Tamtéž, s. 22.

84 Tamtéž, s. 29–30.

psychologicky rozkrývá příčiny psychických stavů. „Stavy, které probíhaly až dosud pod naším vědomím, odstíny viděné, ale nepozorované, tóny vnímané, ale neslyšené, vystoupnou, aby nám učinily obraz světa složitějším a pravdivějším.“<sup>85</sup> Otokar Březina si však s doposud slyšenými tóny spojoval bázeň před životem i vlastní uměleckou zodpovědnost za konstruování rozhodných okamžiků tvůrčího mýtu, propojených s tajemným v umění tím způsobem, že linie plné tajemství vyplývají z rozhodujících i z *Rozhodujících okamžiků*.

*Úsměvy času* dokládají tematickou posloupnost motivu naděje požímaného v souboru esejí *Hudba pramenů* počínaje *Tajemným v umění* a pokračující přes *Rozhodující okamžiky*. Uskutečnitelnost umělcovy naděje potvrzuje Březinovo vyznání: „Není bolesti v duši, která by nebyla učiněna tajemnou konejšivými, šeptajícími hlasy. Není tmy v duši, kde by nepoletovali neslyšitelným letem noční motýli hledající svých květů, jediné za noci otevřených. Není cesty tak smutné, na níž bychom se nemohli potkati najednou s takovým oblakem vůně, že se až musíme zastavit, omámeni.“<sup>86</sup> Mysticismus vrcholící absolutizací ztvárnění naděje v básnické sbírce *Svítání na západě* vysvětluje Otokar Březina v návaznosti na pojetí sebe jakožto estetické existence následovně: „Všechno, co oceňujeme v životě, oceňujeme tajemně, dle naděje spojené se všemi věcmi.“<sup>87</sup> Odtud nám pramení syntetizující význam ztvárnění naděje lemující mystickou cestu k absolutnu napříč básnickou tvorbou Otokara Březiny.

Na základě vlivu Schopenhauerovy filozofie voluntarismu lze na Březinovu tvorbu nahlížet ve své myšlenkové uspořádanosti, neboť lidská osobnost utváří celek svého díla právě a jedině myšlenkou. „Myšlenka je tím hlubší, čím více místa má pro rozpětí křídel snu, čím více oněch soumraků, které mohou býti prozářeny světlem.“<sup>88</sup> Autostylizace reálného autora Otokara Březiny v souboru esejí *Hudba pramenů* pramení z oscilace mezi sebedůvěrou ve svou tvorbu a zdánlivým sebedoceňováním vlastních tvůrčích schopností, jak dokládá existenciální pojetí naděje ve spojitosti s odpovědností, čímž Otokar Březina skrytě apeluje na čtenářské porozumění: „Nejsilnější život je život největšího množství nadějí.“<sup>89</sup> „Čím větší síla v duši, tím určitější přesvědčení o její tajemné svobodě, tím slavnější a závratí odpovědnosti. Evoluce našich nadějí je jednou z nejtěžších, kterou prožíváme.“<sup>90</sup> Úděl autora vyjadřuje předurčenou nutnost splnění čtenářských

85 BŘEZINA, Otokar: *Hudba pramenů*. Spolek výtvarných umělců Mánes, Praha 1927, s. 30.

86 Tamtéž, s. 36.

87 Tamtéž, s. 37.

88 Tamtéž, s. 37.

89 Tamtéž, s. 37.

90 Tamtéž, s. 38.



očekávání a uskutečňování potenciálních literárních možností v rámci autorského textu. Autor ze všech nejvíce miluje „nenarozené, čekající“<sup>91</sup> čtenáře. Umělcův život je tak žit z tajemné naděje duše.

V eseji *Perspektivy* vyzdvihuje Otokar Březina esenci uměleckého tvoření, jež buduje podstatu formy, a to nejen podstatu formy pro formu, podstatu umění pro umění, vycházející ze Šaldova kultu nové krásy a požadavku nového umění. Esej *Perspektivy* nám poodhaluje odlišnost skutečného umění a jeho nápodoby. Do eseje *Perspektivy* se promítá Králíkův tvůrčí typ Silných, kteří „poznali a v sebe pojali vše, co rozmnožuje i usmrcuje život.“<sup>92</sup> Otokar Březina v eseji *Perspektivy* otevřeně hovoří o transcendentním přesahu duše promítnutém do jeho básnické sbírky *Větry od pólů*. „Její noci připravují cesty jejím dním, její slabosti, její síle, pád vítězství, smrt stupňovanému životu.“<sup>93</sup> Transcendentním přesahem se proměnil Březinův pohled na krásu světa, jak patřičně dokládá esej *Krása světa*, součást esejistického souboru *Hudba pramenů*: „Krása světa je skrytá. Tisíce pohledů ztrácíme, poněvadž nedovedly uviděti svět v okresech jejího proměňujícího a očišťujícího zření.“<sup>94</sup> „A přece vše, co může pojati duše, od nejbolestnějších poznání těla až k závratím myšlenky, která se odvážila příliš daleko, položeno na pravé místo, zasaženo jest ihned slávou jejího dne.“<sup>95</sup>

Tvůrčí typ Proroka zastupujícího proměněný lyrický subjekt Otokara Březiny vycházejícího z uskutečnění autorských záměrů, charakterizuje Otokar Březina v eseji *Krása světa* nepřímou: „Nad nížinami tmy a prvních soumraků, kde vládne fatalita nižším formám života, vystupujeme do oblasti svobodné vůle. Hlas víry zde zvoní, tisíce zvonů, hlas třesoucí se překvapením zvuků, oddaný, přijímající radostně staletí vývoje, jistý vítězstvími, jehož vize, jak slunce blízké zemi, prozařovala z krve ve snění proroků.“<sup>96</sup>

Významovou paralelu s Neumannovým *Snem o zástupu zoufajících* nacházíme v eseji *Zástupové*. „Zástupy neviditelných bratří šeptají v našich myšlenkách, cítíme dech jejich jako závrať na místech, kam nikdo ještě před námi nevkročil, odpovídají k našim pochybnostem, rozpalují naše tváře slávou.“<sup>97</sup> V eseji *Zástupové* se dále uplatňuje Březinovo východisko důležité při procesu

91 BŘEZINA, Otokar: *Hudba pramenů*. Spolek výtvarných umělců Mánes, Praha 1927, s. 39.

92 Tamtéž, s. 40.

93 Tamtéž, s. 41.

94 Tamtéž, s. 52.

95 Tamtéž, s. 54.

96 Tamtéž, s. 58.

97 Tamtéž, s. 60.

tvoření *Tajemných dálek*, jenž se projevuje zejména v básni *Moje matka*. V *Tajemných dálkách* jde o soužití živých, zesnulých a nenarozených duší, promítající se v Březinově pojetí národa jako společenství „živých, mrtvých a nenarozených“<sup>98</sup>. Inspirace vůlí minulých společností však umenšuje tvůrčí uměleckou individualitu, zásadní kritérium nového umění přelomu 19. a 20. století.

Následující esej *Zasvěcení života* má charakter filozofického traktátu. Zasvěcení v mysterium krásy nespočívá v obraznosti, nýbrž v niternosti duše. Eсей *Nebezpečí sklizně* upozorňuje na nebezpečí umenšování duševních předpokladů fyzickou námahou či podmaněním se ideologickým směrům. Je otázkou, zda kult práce v eseji *Nebezpečí sklizně* souvisí s ironizovanou, či skutečně vzývanou sociálně-demokratickou pospolitostí promítnutou do sbírek *Stavitelé chrámu a Ruce*.

Esejí *Cíle* Otokar Březina vyjadřuje východisko vlastní umělecké tvorby i východisko tvorby jiných umělců, kteří se vyhýbají uměleckému dogmatismu: „...jeden jest člověk od pólu k pólu, se stejným básnickým osudem a se stejným tajemstvím, jedna mystická jednota v milionech, kteří byli, jsou a budou“<sup>99</sup>. *Věčnou touhou*, závěrečnou esejí z esejistického souboru *Hudba pramenů*, má Otokar Březina na mysli vše obsáhnout.

Druhou knihu esejů s názvem *Skryté dějiny* (1970) Otokar Březina z důvodu autokritičnosti nevydal, za vydání *Skrytých dějin* vděčíme Miloslavu Hýskovi i vykonavatelům závěti Otokara Březiny, Matěji Lukšů a Emanueli Chalupnému. V úvodní eseji *Jediné dílo* vysvětluje Otokar Březina příčinu vlastní sebekritičnosti existencí pochybností: „Povýšená místa pochybností jsou v umělecké práci krajem hladu a zimy. I tvůrce, když ztratí orientaci, zbloudí sem v temných chvílích zemdlení, ve chvílích opuštěnosti a suchosti duše; zná horečnou ilusi svobody, která na těchto místech klame vystupujícího; ale zde je němý.“<sup>100</sup> Sebekritičnost autora Otokara Březiny souvisí se snadnějším podlehnutím tvůrčí krizi, v rámci níž je umělec nucen obětovat sám sebe, z nutnosti vytvářet nové hodnoty v průběhu uměleckého tvůrčího procesu. Umělec tak rozhodně není lhostejným divákem kosmického dramatu. Otokar Březina klade na výsledky své tvůrčí činnosti vysoké nároky, jež vychází ze Šaldova požadavku vytvoření nového umění a nové krásy: „Jen v zasažení proudu, který rozžehuje všechna slunce a rozvíjí všechny země, který tvoří dějiny, zdvihá a vede davy, buduje a tříští říše, s oslňující nádherou pracuje v neviditelném a který v jediné bytosti dává procitnouti

98 BŘEZINA, Otokar: *Hudba pramenů*. Spolek výtvarných umělců Mánes, Praha 1927, s. 60.

99 Tamtéž, s. 96.

100 BŘEZINA, Otokar: *Skryté dějiny*. Melantrich, Praha 1970, s. 7.

celému rodu...“<sup>101</sup> K uměleckému dogmatismu a k dogmatům víry se Otokar Březina vyjadřuje prostřednictvím kolektivistického zastírání skutečnosti: „Dogmata její jsou propasti, definice její mají tisíce významů...“<sup>102</sup>

Do eseje *Zrcadlení v hloubce* se promítá vědomí umělecké pospolitosti mezi autory, jejichž tvorba vychází z vnímání prostupujících se živlů, které se odráží v duši každého člověka, ale které je schopen zaznamenat pouze umělec: „Celá země, viditelná i neviditelná, žije tajemně v člověku; oheň jejích hlubin, bratrský ohni slunečnímu, var pramenů, hudba řek, královský neklid moří a větrů, neviditelná záření světelná, němý život nerostů, vegetací, zvířat i nepřetržité působení hvězdných světů. Jak bychom mohli rozuměti řeči barev a moudrosti tvarů, kdyby naše duše nebyla tajemně přítomna při tvorbě tohoto světa viditelného a nenesla z věků vzpomínku na závrtný život před narozením? Ale jsou bytosti, v nichž některé z těchto vzpomínek při dotyku věcí je schopna vyšlehnouti s intenzitou, která je ostatním, zapomnětlivějším, nepochopitelná.“<sup>103</sup> Význam tvůrčího procesu nachází Otokar Březina ve zpodobňování nadějí nejen prostřednictvím prostoru uměleckých děl: „Tvůrci snů, zasvěcující, mistři, vědci, upevňovatelé duchovního spojení na zemi jdou mezi námi, obtíženi všemi nadějemi našeho rodu. Ale v každém, i v tom nejpokornějším v řadě bratří dříme tajemný zasvětitel do některého tajemství přírody.“<sup>104</sup> Při vysvětlení recipančního potenciálu nového umění se Otokar Březina obrací k recipientům eseje *Zrcadlení v hloubce* se slovy: „Láska rozvila vaše smysly a dala vašemu vidění hloubku magické jasnovidnosti, v níž všechny věci na zemi rozkvétají do své pravé podstaty, to jest do krásy.“<sup>105</sup>

V eseji *Smysl boje* Otokar Březina expresivně vyzdvihuje dobyvatelské ctnosti nového umění: „Noví dobyvatelé, neznámí davům, ale prostupující ve všech dílech země, vešli mezi národy, neviditelní a všudypřítomní; lodě jejich potkávají se ve všech přístavech a mořích; jako nad plány bojišť sklánějí se jejich zraky nad pevninami mezi oceány; odhadují budoucí žně pod prahnoucími slunci všech zeměpásů...“<sup>106</sup> Umělecká tvůrčí činnost i výsledky této činnosti nesouvisí se zotročením se pravidlům uměleckých směrů. Vrcholnému bodu přítomnosti slouží pouze umění založené na tvůrčí individualitě. V satirické eseji *Přítomnost* Otokar Březina varuje před sbratřováním se a utvářením davů, jež umenšují individuální schopnosti jedince.

101 BŘEZINA, Otokar: *Skryté dějiny*. Melantrich, Praha 1970, s. 7.

102 Tamtéž, s. 7.

103 Tamtéž, s. 13.

104 Tamtéž, s. 13.

105 Tamtéž, s. 14.

106 Tamtéž, s. 20.

Esej *Dílo smrti* pojednává o Březinově zkušenosti s transcendenčním přesahem, promítnuté do básnických sbírek *Svítání na západě* a *Větry od pólů*. „...jasné vidění smrti je jedním z nejtajemnějších objevů života člověka na zemi, královská a tragická výsada, která ho staví nad všechny bytosti tvorstva. Miliony let klíčilo toto poznání, než z temného instinktu, jenž chrání život útekem a třesením hrůzy před zahynutím, uzrálo v plnou, žhoucí, denní, nijakými sny a halucinacemi nezahalovanou jistotu. Jasnost a intenzita tohoto poznání liší se dle síly, s níž pociťujeme život.“<sup>107</sup> Důležitost jitrního zraku v umění dokládá esej s názvem *Skryté dějiny*.

Práce oslavovaná v eseji *Stavba ve výši* souvisí s týmž motivem básnických sbírek *Stavitelé chrámu* a *Ruce*. Esej *Slovo* pojednává o posvátnosti slova svatých Písem, prostřednictvím jejichž slovíčkaření se utvoří umělecký patos, ale nikoliv umělecká krása autorské tvůrčí individuality. Otokar Březina vnímá podstatný rozdíl mezi programovým zapojením a individuální tvůrčí činností, na rozdíl od rekonstruuujícího Březinových esejů Otokara Fialy či editora esejistické sbírky Josefa Zíky. Názvy esejů *Oslnění svobody* a *Mír* i jejich obsahy vyobrazují vyostřený básnický dualismus, vyplývající z individualismu nesouhlasejícího se sdružováním a spolčováním.

---

107 BŘEZINA, Otokar: *Skryté dějiny*. Melantrich, Praha 1970, s. 33.

#### 4. Interpretace básnických sbírek Otokara Březiny

První básnická sbírka Otokara Březiny *Tajemné dálky* (1895) pojednává v úvodní básni *Ó sílo extasí a snů...* o zdrojích umělecké inspirace. Z extáze a snů „umění plá vějířem a v tónech burácí“.<sup>108</sup> Otokar Březina přiznává, že jeho umělecká inspirace vychází z nevědomí: „Tvým kouzlem z myšlenek se záře pramení, / jak z éteru se světlo nítí vibrací.“<sup>109</sup> Z nevědomí pramení Březinův básnický dualismus, v básni ztvárněný lyrickým subjektem Neznámého, jehož se Otokar Březina děsí, avšak zároveň se nevědomému Neznámému oddává: „Na oběť duše mé svůj žhavý sešli příval, / ó moci vítězná, jež v inspiraci pláš.“<sup>110</sup> Do básně *Ó sílo extasí a snů...* se promítá Březinovo žití v umělecky ztvárněné skutečnosti více než v reálné skutečnosti. Neproměnění uměleckých snů ve skutečnost komentuje Otokar Březina následovně: „Žen žhavý ret mé krve vášní neroznítit / a lásky šílenství mi v zrácích nezaplálo, / žár bílý rozkoše mi v nervech nezasvítit / a vůni přátelství jsem v žití dýchal málo.“<sup>111</sup> Hluboké citové strádání vyplývající z žití za slovy souvisí s osamělým, nikoliv však asketickým způsobem života, vysvětlovaným Otokarem Březinou: „Sám v tiché klauzuře jsem počet žití řešil / a jenom nad svých snů záhonem se shýbal / víc nežli v životě jsem hřešil / a přelud miloval a páru tuh svých líbal.“<sup>112</sup> Melancholickým laděním básně *Ó sílo extasí a snů...* se Otokar Březina vyjadřuje k programovému požadavku impresionistické hudebnosti verše: „Mé jaro bylo smutnou, elegickou písní, / již tichým tremolem mi život zahrál flétnou, / a dny mých radostí, jak v trávy trs, jenž tísní / se při zdích, ve dlažbě, když kapky rosy slétnou.“<sup>113</sup> Nepřítomnost imprese u dekadentně-symbolistního rázu básně *Ó sílo extasí a snů...* nahrazují hvězdné motivy: „Zář grandiózní vesmíru když v zrak mi padla / sil věčných tajemství a osnovami světla, / v mou duši odražená kosmu od zrcadla / v ohnisko palčivé a krvavé se střetla.“<sup>114</sup> Pro zefektivnění recipačního účinku úvodní básně s názvem *Ó sílo extasí a snů...* Otokar Březina opakuje tři verše z druhé sloky básně v desáté sloce, čímž se utvrzuje ve vlastních pocitech: „Je smutna duše má a plna vůně teskné, / má myšlenka je voskovicí světla mdlého, / jež v těle svícnu nečistém se třesouc leskne / na

108 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 9.

109 Tamtéž, s. 9.

110 Tamtéž, s. 9.

111 Tamtéž, s. 9.

112 Tamtéž, s. 9.

113 Tamtéž, s. 9.

114 Tamtéž, s. 10.

oltář věčný postavena Neznámého.“<sup>115</sup>

Báseň *Moje matka* dokládá pozemsko-nadpozemský ráz básnického dualismu rozčleněním básně do dvou významových celků. Do první významové části básně *Moje matka* z Březinovy první básnické sbírky *Tajemné dálky* se promítá motiv pozemského žití matky, ztvárněného lyrickým subjektem stylizovaným do vyobrazení matky jako chudé, pracovitě ženy, žijící asketicky. Básník Otokar Březina nežijící asketicky nachází útěchu v umělecké tvorbě. Zmíněný nesnadno utěšitelný básnický úděl i životní úděl pracovitě matky vyjadřuje Otokar Březina v básni *Moje matka* impresí, jež schází v reálném životě Otokara Březiny i jeho matky, následovně: „Šla matka má jak kajícnice smutná, / den její neměl vůně, barev, květů, jasu, / plod žití suchý jen, jenž jako popel chutná, / bez osvěžení trhala se stromu času.“<sup>116</sup> Otokar Březina matku zároveň charakterizuje jako krásnou její chudobou a pracovitostí. Matka Otokara Březiny nacházela útěchu v náboženství<sup>117</sup>, když „Na vlhký mramor chrámů klekávala v snění / v hrobových vůních voskovic a před oltáři / a vonných útěch déšť i vizi vykoupení / v své duše kalich chytala jako rosnou záři.“<sup>118</sup> V druhé významové části básně *Moje matka* se projevuje motiv soužití žijících a zesnulých duší. Otokar Březina v básnické skladbě *Moje matka* zároveň prostřednictvím četných enumerací ztvárňuje půlnoční atmosféru.

Hudebnost tvůrčího procesu a výsledků tvorby se projevuje nejen v básni *Mrtvé mládí*, ale také „Na starém pianě, v kovových strunách spících...“<sup>119</sup> Prostřednictvím hudebnosti Otokar Březina rámuje zaznamenávající vzpomínky na své mládí: „V mé duši myšlenka jak těžká vůně vstala, / a píseň, v mládí svém již slýchával jsem pět, / do tváří dýchla mi a za ruku mě jala / a ztichlých do zahrad mě vedla zašlých let.“<sup>120</sup> Mládí nežitého podle vlastních představ lituje Otokar Březina podobně jako svedené dívky, čímž nám autor v závěrečné části naznačuje přerod chlapce v muže: „vše vzplálo v duši mé a v hudbě mrtvých přání / zaštkáním smrtelným se třáslo ozvěnou; / nad mládí mrtvolou jsem stanul v zadumání / jak milenec nad dívkou svedenou.“<sup>121</sup>

V básni *Žeh bílý světla...* hovoří Otokar Březina o zasvětitelské duchovní inspiraci.

115 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 10.

116 Tamtéž, s. 11.

117 Obecně lze říci, že náboženství představuje domnělou posilu ve slabosti, čímž však zároveň umocňuje slabost jedince a podporuje ideologické naučení žití jedince ve slabosti i sžívání se s touto slabostí, jak tomu bylo v případě matky Otokara Březiny.

118 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 11.

119 Tamtéž, s. 13.

120 Tamtéž, s. 13.

121 Tamtéž, s. 14.

Pravděpodobně má Otokar Březina na mysli studenta bohosloví Jakuba Demla. Podrobnosti o jejich vztahu se dozvídáme z *Listů Otokara Březiny Jakubu Demlovi* a z *Listů Jakuba Demla Otokara Březinovi*. V básni *Přátelství duší* se lyrický subjekt Otokara Březiny stylizuje do role vypravěče láskyplného souznění: „Nám v jediný refrén roztála romance mládí. V šer dnů / pohledy naše se líbaly jak v jediném objetí zachvění dvojí. / S rozkoší dýchal jsem vůni tvé krve a v zahradách snů / jak milenku u pějících vod má duše hledala tvoji.“<sup>122</sup> Intenzitu recipačního účinku básně umocňuje vyjádřená exprese odrážející Březinovo umění vyjádřit nevyjádřitelné: „K nám mluvila touha a vášeň, hrůza a síla a hřích / i zastřené tajemství zkamenělé přírody jedinou řečí; / má myšlenka s tvou měla na tváři jeden jiskřivý smích, / i stejné stažení svalů a zblednutí bolestnou křečí.“<sup>123</sup> Druhá část básně *Přátelství duší* svou autokomunikačností nabývá charakteru deníkového záznamu. Otokar Březina upozorňuje na možná úskalí duševního přátelství, prostřednictvím řečnických otázek: „Kdo rozložil slitá dvě světla? Kdo úsměv můj v tváři tvé zhas? / Kdo našemu hlasu dal cizí přízvuk, že smyje se s duší? / Kdo ochromil jemné chvění dotyku? A hodil tajemný kvas do našeho vína, jenž jeho žehnutí opojné ruší?“<sup>124</sup>

Báseň *Vzpomínka A. P.* pravděpodobně pojednává o Anně Pammrové, spisovatelce aktivní v ženském hnutí. Otokar Březina vzhlíží k Anně Pammrové s obdivem, jak citlivě dokládá vyznání lyrického subjektu básně *Vzpomínka A. P.*: „Rytmem vašeho kroku a zmlženým rozechvěním hlasu / (v němž dřímou slova zapomenutá) vždy do žáru mi vzeplá / doutnající západ onoho dne a v zelenavém jasu / žene na mne oblaky vůní a mámivého tepla.“<sup>125</sup>

Interpretace básně *Den výroční* má zásadní význam pro pochopení okolností zrození uměleckého aspektu autora Otokara Březiny. Básník, esejista a korespondent Otokar Březina popisuje svůj den před vstupem v uměleckost, k němuž došlo ihned po odpoutání se od programových tezí dekadentního symbolismu: „Známá cesta, kterou jsem šel, se změnila v mých zracích. / Stromy vyrůstaly přede mnou z vyhaslého sněhu / jaksí jiné než jindy. V zelených svitech tlel západ, / hranice vyhaslá mrtvého dne, podivně smutný.“<sup>126</sup>

V básni *Modlitba večerní* Otokar Březina nejspíš odkazuje k Anně Pammrové. Promlouvání pravděpodobně k Anně Pammrové, apelující na její vnímavost a pozornost, zahaluje Otokar Březina závojem hudebních motivů. Ať Otokar Březina v básni *Modlitba večerní* promlouvá ke komukoliv,

122 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 16.

123 Tamtéž, s. 16.

124 Tamtéž, s. 16.

125 Tamtéž, s. 19.

126 Tamtéž, s. 20.

znamená pro něj promlouvaný nejen tvůrčí inspiraci, ale zároveň v něm probouzí touhu vše zachvátit a obsáhnout s přáním: „ať cítím rostlin puls i hudbu hvězdných dráh, / paprsků světla lom a vzduchu ráz a šum, / motýlů tichý let a v duši hlubinách / myšlenek tajných vznik a zápas, vír a tlum“.<sup>127</sup> Zřetelný apel básně *Modlitba večerní* z básnického souboru *Tajemné dálky* vyjadřuje Březinovo hledání ideálního čtenáře: „Od mojí myšlenky odpoutej zemskou tíž, / ať světla rychlostí prostorem šlehá v let / nad moří zelenou a křišťálovou říš, / v hloub sopek vyhaslých i v země žhavý střed; / v noc věčnou propastí ať bleskem zaletím, / kde z zřidel ohnivých se žhavý tryská var, / do jeskyň plačících, jichž slzy staletím / v sen tuhnou kamenný pod baldachýnů tvar.“<sup>128</sup>

Básně *Podzimní večer*, *Apostrofa podzimní* a *Siesta* dokládají odpoutání se autora Otokara Březiny od programu dekadentního symbolismu a jeho příklon k impresionistickému charakteru lyrického subjektu, plně se realizujícím v naturalistické básni *Březen*. Reflexivní ráz básně *Vězeň* v sobě zahrnuje vnitřní charakteristiku Otokara Březiny prostřednictvím sklíčeného lyrického subjektu.

V básni *Motiv z Beethovena* se ztvárňuje Březinův sen o ladnosti a hudebnosti poezie. Milostná báseň *Motiv z Beethovena* pojednává o inteligentní a svůdné lásce v porovnání s Březinovým rozvzpomínáním se na matku. V básni *Motiv z Beethovena* se vyskytuje motiv krve svítící zarudlým světlem, oproti motivu mrtvé krve v básni *Moje matka*. Motiv umírání touhy s nadějí se objevuje v básni *Agónie touhy*, znázorňující i bod transcendenčního přesahu. „Má touha žízněním nadzemských květů a forem / dnes umírá, ve zracích slunců neznámých zář, / a s voskovic světly táhnou mé myšlenky sborem / a obnášejí ji vzníceně horečnou tvář.“<sup>129</sup> Dovršení transcendenčního přesahu se v básni *Návrat* projevuje návratem v život a přesahem verše s posíleným epickým charakterem: „Má duše se vrátila z kvetoucích zahrad a měla / dech noci třpytný na nádheře údů. Růžovým zlatem / zor navlhly vějíř ovál jí vlasy a z jejího těla / jak lilí nesmělý pozdrav se vůně lila jí šatem, / jenž utkán byl ze snění soumraků.“<sup>130</sup>

Básní *Z věčných dálek* se Otokar Březina vrací k zahájení tvůrčího procesu psaní básnické sbírky *Tajemné dálky* programově ovlivněné dekadentním symbolismem, který umenšoval projev autorovy tvůrčí individuality. Dekadentní pojetí symbolismu v autorově duši „zpívá píseň monotónní“<sup>131</sup>. V básních *Návštěva*, *Snad potom...*, *Pohled smrti* nabývá lyrický subjekt na

127 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 21.

128 Tamtéž, s. 22.

129 Tamtéž, s. 32.

130 Tamtéž, s. 33.

131 Tamtéž, s. 35.



funerálnosti.

V básních *Vůně zahrad mé duše...*, *Zapomenutí...* se objevují biblické motivy spojené s Getsemanskou zahradou, nacházející se v Jeruzalémě na úpatí Olivetské hory v údolí řeky Cedron. Otokar Březina se v básni *Zapomenutí* nepřímo dotýká odkazu Marie Magdalské, jejíž ctěné památce zasvěcený kostel se nachází v Getsemanské zahradě, v místě údajného zatčení Ježíše. Marii Magdalské je Otokarem Březinou věnována celá báseň *Znamení duše*: „Mystické znamení duše, / potkání zpřízněných paprsků dvou, / tvůj úsměv, umdlený, zemřel dávno před smrtí tvou; / jsou rytmy zádušných písní, jež po léta v duši mi zní, / a úsměv tvůj, svatá, uhasne jen se zřením teskných mých dní.“<sup>132</sup>

V básni *Lítost* se autor Otokar Březina stylizuje do litujícího lyrického subjektu. Enumerativní charakter básně *Lítost* znázorňuje umocnění stupně lítosti: „lítost milence u dveří chrámu v den zasnoubení / lítost vypovězeného v hučení děl, jež vítá koráby s prapory rozhněvané dálky, / lítost vysíleného hledáním snů za prvních zamodření úsvitů“<sup>133</sup>. V básních *Vonné soumraky*, *Slavný smutek*, *Umění* se objevuje tvůrčí typ Věčného, který završuje výsledek autorského tvůrčího procesu básnické sbírky *Tajemné dálky*.

V básnické sbírce *Svítání na Západě* (1896) se básnický dualismus Otokara Březiny vyobrazuje zdánlivým oxymoronem, explicitním slovním dokladem dualistického napětí snu a reality i přerodem žití za slovy v reálný život. Proměna pohledu Otokara Březiny by se neuskutečnila bez literárního přiblížení se a vzdálení se druhému břehu transcendentními motivy. V případě Otokara Březiny lze hovořit o vzkříšení živého básníka, na základě čehož tvorba Otokara Březiny nabývá metafyzických rozměrů. Literární přiblížení se druhému břehu ztvárňuje Otokar Březina v básni *Ples věčných svítání...* prostřednictvím v nic nedoufajícího, ale v hloubi duše přesto stále věřícího lyrického subjektu následovně: „Včel rojem před bouří když myšlenka má vřela / a ticha věčný hlas v ní echem věčným zmíral, / když radost života mi dveře uzavřela / a pokyn bolesti je dálkám otevíral, / své stíny žhavý den na cestu noci metal / a z květů jabloní mi leden dýchal v sněhu: / ze zrní vteřin mých sad jiných vůní vzkvétal / a šelest rákosí mi pěl o druhém břehu. / V hod věčných vzkříšení tvůj kvas jsem toužil pít, / však žhavých účinků jsem neznal zraní tvého; / teď mdlý a opojen v své krvi slyším hřmítí / let vichrů z vinic tvých, žár léta tajemného.“<sup>134</sup>

Báseň *Ranní modlitba* tematicky navazuje na *Ples věčných svítání...*, lyrický subjekt

132 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 43.

133 Tamtéž, s. 44.

134 Tamtéž, s. 53.

ztělesňující aktuální charakteristiku autora Otokara Březiny vzhledem k básni *Ranní modlitba* se modlí za úrodu lásky, bolesti a setby. Lyrický subjekt básně *Ranní modlitba* promlouvá k Nejvyššímu či Věčnému: „Ticho mé samoty napln šuměním křídel sbratřených duší / a okamžiky radosti mé ať vonným deštěm se nad loži beze snů třesou / jako zpívání harfy k útěše zarmouceného.“<sup>135</sup> Syntakticky složitější stavba básně *Ranní modlitba* je založena na doplnění verše o vysvětlení jeho klíčové myšlenky.

V milostné básni *Tys nešla* se Otokar Březina smiřuje s neopětovanými city jeho milé: „Tys nešla. Zaklínal jsem Tě magií Vůle, jež prostorem sálá / proudy tajemných spojení a přenáší nejhlubší chvění. Větrům jsem házel setbu své touhy, aby v duši ti vzplála / v ohnivě keře a sugescí vůně vedla tvé snění.“<sup>136</sup> Zarmoucený Otokar Březina si přiznává, že je již pozdě. Báseň *Vteřiny* představuje vysvětlující báseň k *Plesu věčných svítání...* vzýváním motivu druhého břehu: „Pozdravy z druhého břehu, jež ke mně vichry tajemství svály! / Sesutí budoucích cest, jež křísí v hlubinách zalkání ech! / Údery tichem, jak znamení v noci, když přítel umírá v dáli / a jeho přízrak se plíží v sírově ozářených snech.“<sup>137</sup> Autor Otokar Březina přiznává, že vnímání tvůrčí umělecké vteřiny spočívá v uvědomění si „vteřiny, kterých jsem neměl a čekal, ... vteřiny rozkoše, jichž jsem se v umdlené snivosti lekal, / vteřiny hrůzy, jichž jsem se bolestí odvykl bát.“<sup>138</sup> Básně *Proč odvracíš se, ó slabá?* a *Legenda tajemné viny* pojednávají o rodové vině.

Báseň *Slyším v duši* dokládá nalezení hudební i životní inspirace po dovršení transcendentního přesahu. Básník Otokar Březina nevyjadřuje básní *Slyším v duši* hledání a nalezení člověka, jenž své mládí propůjčil více umění než životu, nýbrž hledání a nalezení člověka, jenž je schopen své jméno propůjčit autorské tvůrčí obraznosti.

V básni *Žalm ke cti nejvyššího Jména* se Otokar Březina ke jmennému údělu umělce vyjadřuje následovně: „Tvé jméno jsem vzkřikl, když sen obrazy těžkými v duši mi leh / jak teskná legenda chrámových oken v uhaslých modliteb dýmy. / Výkřik můj zachvěl se z podsvětí duše, kde otců mých vlní se dech, / a světla tisíce neznámých oltářů proletla soumraky mými.“<sup>139</sup> V případě, že vzýváme ctnost Nejvyššího jména, pějeme: „Ó Bezejmenný všech mrtvých i budoucích jmen, / jenž carstvími duší staletí šel jsi, zamyšlený a němý, / vzpřímen ve hladinách moří, ve zracích

135 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 55.

136 Tamtéž, s. 57.

137 Tamtéž, s. 59.

138 Tamtéž, s. 59.

139 Tamtéž, s. 57.

nerozsvícený den / a v pohybu ruky určení uzrávajících sluncí a zemí!“<sup>140</sup> Reálný autor Otokar Březina promítnutý do lyrického subjektu se v básni *Žalm ke cti nejvyššího jména* otevřeně vyjadřuje ke ztracené lásce, podobně jako v básni *Tys nešla*, součástí básnického souboru *Svítání na západě*: „Má duše se třese v páře tvého dechu, můj hlas / je přehlušen tvým mlčením, můj úsměv je zrakem tvým spálen / a na cestách smrti kráčím ti vstříc, kde zářící jas, / jenž prýští z tvých kroků, nocí mou svítí, teskliv a vzdálen.“<sup>141</sup>

Bolestí pramenící z neopětované lásky je sužován lyrický subjekt v básni *Tajemství bolesti*, jejíž expresí si Otokar Březina získává nové recipienty. Bolest vnímá Otokar Březina jako „Výkřiky soumraků! / Škubnutí Blížení po vláknech eterných/ Potkání ohnivá mystických oblaků, / jež svítí pohledům do dálek nádherných!“<sup>142</sup> S impresionistickou hudebností Otokar Březina načrtává okolnosti zrodu i zmírání básnického snu.

Báseň *Vladaři snů* vyjadřuje touhu Otokara Březiny po poznání. Otokar Březina soucítí s duševními bratry a domnívá se, že vzýváním duchovních hodnot jej Nejvyšší obdaruje poznáním. Do lyrického subjektu v básni *Vladaři snů* se promítá závist reálného autora Otokara Březiny: „Životem prošli jste od plamenů extází, tepajících jak nedočkavé třesení křídel, / až k omdlévání duše, když pruty bolesti, žhavé, v páteři provlékají se míchou; / úzkostné tajemství, tušení Porozumění, zpracovalo vaše rysy / jak idea mistra přehnětenou formu.“<sup>143</sup>

Na motiv rodové viny básní *Proč odvracíš se, ó slabá?* a *Legenda tajemné viny* z básnické sbírky *Svítání na západě* Otokar Březina tematicky navazuje v básni *Předtucha*: „I tužil jsem bolestnou souvislost věcí, staletých paprsků slet, / jenž vyzařuje se z duší a v duše se odráží zpět / snem příšerných otevřených očí, snem žízně, krve a let, / jež určil jsi sníti do splnění odvěké kletby.“<sup>144</sup> Na precitlivěle laděné básně *Němé setkání* a *Ó minulá, když k smrti věčný pasát...* reaguje lyrický subjekt následující básně *Mýtus duše* otevřeným promlouváním k recipientovi v první osobě i kombinací uměleckého a prostěsdělovacího stylu.

Básně *Nálada, Podobná noci...*, *Až sedneš za můj stůl* vyjadřují inspiraci Otokara Březiny přírodními motivy. V básni *Vítězná píseň* Otokar Březina vychází z hudby vlastní duše a z hudby duše neopětované lásky, lyrický subjekt se realizuje prostřednictvím vzájemného dialogu já a ty: „Vysvětli, duše má, extatickou slávu té písni němých, nejvyšších oktáv, / když bolest železným

140 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 63.

141 Tamtéž, s. 64.

142 Tamtéž, s. 65.

143 Tamtéž, s. 68.

144 Tamtéž, s. 69.

klíčem napjala struny tvé v poslední, nehlubší závit, / dle základního tónu tajemného ladění, v němž vesmírem zvoní / hymna Nepoznaného!“<sup>145</sup> Do lyrického subjektu básně *Mé dědictví položils...* se promítají ženské charakteristiky reálného autora ve verších: „Na cestách mých kroků ležely stíny z oblaků staletí, / na cestách mých zraků obrazy vzdušné, odražené z nekonečna; / na cestách mé touhy tmělo se mystických blankytů rozpětí, / na cestách mé duše teskno a dvojsmyslné mlčení věčna.“<sup>146</sup> Básní *Svítání na západě* Otokar Březina vyzývá kouzlo noci „v rozkoši puštěného světla, v dotycích neznámých slovu, / pod stíny, jež na pozemskou myšlenku vrhl jsi tajemstvími“<sup>147</sup>. V závěrečné skladbě souboru *Svítání na západě* s názvem *Vino silných* se vyskytuje motiv éterického světa, čímž se mísí pozemský a nadpozemský svět.

Soubor *Větry od pólů* (1897) zahajuje báseň *Vládoucí...*, v jehož uvolněném verši se lyrický subjekt zhošťuje jedné z replik dialogu vedeného se ztělesněnou tvůrčí inspirací: „Vládoucí, jenž rozkazem světla / vyslal jsi nesčetné dny a nesčetné noci, / zamyšlené tajemstvími / jako služebníky své před sebou, / by přijali duše tvé v tisíci světech / a vedly je k tobě! / Hlase, jenž zazníváš klenbami věků, / nebezpečnými bouřemi světla, / tmy vodopády, / ve všudypřítomném mlčení smrti, jež pokrývá zemi, / bezvětrí tvého žhavého pásma rovníkového, a každému kroku / dává ozvěnu v nekonečnosti!“<sup>148</sup> Reálný autor Otokar Březina, ztvárněný v básni *Vládoucí...* lyrických subjektem promlouvajícím k tvůrčímu typu *Vládoucího* a ke sbratřeným duším, si přeje, aby se jej dotkla extatická láska: „V extázi lásky chci zpívat bratrským duším, / že není bolesti větších, / nežli jsou ztracená vítězství jejich, / že není radostí větších, / nežli je opojení / zraku věčností zesíleného!“<sup>149</sup>

Báseň *Královna nadějí* vyjadřuje Březinovu touhu po ideální recipientce, lyrický subjekt básně *Královna nadějí* promlouvá v ženském rodě: „Ukázala jsem ti, že za noci propadají se dna pozemských moří / a z hlubin že třpytí se obrazy světů, drobné jen slabým tvým zrakům. / Hudbu říjnových paprsků podložila jsem textem májových písní, / a v korunách opadávajících stromů jásali ptáci, kteří se vrátí. / A když zesmutněla tvá láska, přinášela jsem ti pozdravení zápasících / a vichřící jasu, jež zdvihá oblaky prachu na cestách budoucích duší, / zanášela jsem k tobě rozkazy svatých, kteří budou rozkazovati odpovídáním.“<sup>150</sup>

145 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 78.

146 Tamtéž, s. 80.

147 Tamtéž, s. 81.

148 Tamtéž, s. 87.

149 Tamtéž, s. 87.

150 Tamtéž, s. 90.

V básni *Mučenici* Otokar Březina blíže charakterizuje mučedníky tužeb: „Mučenici těla, jimž kvílení nejhlubších pramenů šumí z tepotu krve / ... / Mučenici lásky: Den se jim prodloužil nocí, však ztratil své světlo.“<sup>151</sup> V básni *Kde jsem už slyšel...?* figuruje tvůrčí typ Věčného, jenž probouzí naději. Reálný autor Otokar Březina se stylizuje do lyrického subjektu promlouvajícího ke zmíněným tvůrčím typům: „Ó Věčný! V té chvíli, když ruce mé bez vlády klesly, zesláblé láskou, / vlastní svůj život viděl jsem, změněný neznámým světlem: / bledé jiskření barev, jež prýštilo z ledových květů mých oken, / roztálo smyté tvým ohnivým dechem a v nádheře zahrad tvých zrakem jsem šílel.“<sup>152</sup>

V básni *Modlitba za nepřátele* rozmlouvá lyrický subjekt s mužem, s nímž jej pojící společné vyjadřuje autor Otokar Březina druhou osobou singuláru, první osobou plurálu i nepřáteli: „Tvou mocí náš ruměncem přelil se do tváří nepřátel našich, / když tváře nám zsinaly bázní, / a světla ve zracích nepřátel učinils jasná jak hvězdy soumrakem naším. / Z mlčení našeho se pozdvihly radostné výkřiky jejich a vzdech našich hrobových květů z poupat svých dýchali líbeznou vůní. / Ale náš přízrak plížil se do jejich snění, v řetěz jejich tančících písní se zapjal, / a nejtíší naše samoty byly místem, kde jsme se potkávali.“<sup>153</sup> Duševní souznění mezi lyrickým subjektem a mužem, k němuž lyrický subjekt promlouvá, je ztvárněno odlišností muže od nepřátel: „Těžký stín tajemství tvého od věků leží mezi dušemi jejich a námi. / Mystické světlo, jenž rozsvítils zrakům, jinak se zlomilo do jejich niter / a léto, v němž jejich úroda zrála, našimi nivami táhlo, jak požáry stepní.“<sup>154</sup> V básni *Modlitba za nepřátele* se objevuje tvůrčí typ Všudypřítomného, obklopujícího mysl autora Otokara Březiny: „Všudypřítomný! Úsměve nezměněný staletími! / Objetí rozpjaté nekonečností! Zpívající tepote tisíců srdcí! / Plameni sršící ze zraků rozkoší zhasínajících!“<sup>155</sup>

V básni *Úsměv života* se lyrický subjekt stylizuje do zamilovaného, lyrickým subjektem jsou blíže popisovány počátky zamilovanosti: „Má duše bázní třásla se před žhavým zjetím / tvých němých pohledů, když potkaly se s mými, / a vír, v němž okamžiky svítí staletím, / když za mnou se zavřel vlnami tajemnými.“<sup>156</sup> Tvůrčí typ Šťastných připodobňuje Otokar Březina v básni *Šťastní* k Silným a k Nejvyššímu. Popisný postup uplatňuje lyrický subjekt v básních *Noci!* a *Bratrství věřících*. S tvůrčím typem Věčného hovoří lyrický subjekt v básni *Polední zrání*: „Jak těžce lehlo tvé

151 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 91.

152 Tamtéž, s. 94.

153 Tamtéž, s. 95.

154 Tamtéž, s. 95.

155 Tamtéž, s. 90.

156 Tamtéž, s. 97.

zraní v duši moji, ó Věčný! Má snění rozdechlo chorobnou září / ... / Chtivě jsem dýchal tvůj žár a celá má bytost se změnila v žízeň!“<sup>157</sup>

V básni *Pohyb němých úst* se promluva lyrického subjektu realizuje s ženským akcentem, v básních *Město* a *Bouře* opět s mužským akcentem. *Píseň o slunci, vodách, zemi a tajemství ohně* ztvárňuje lyrický subjekt promlouvající k tvůrčímu typu Nejvyššího a Všudypřítomného. Motiv ticha se objevuje v básních *Magické půlnoci* a *Dlouho stáli...* Básněmi *Příroda* a *Láska*, zpřítomňujícími motivy slunce a hvězd, se autor Otokar Březina přibližuje k následujícím básním *Letní slunovrat* a *Když z lásky tvé...*, v nich Otokar Březina znovu vyzývá Věčného následovně: „Když z lásky tvé vyšlehnou světelné proudy tvé vůle, / slavné a těžké jak tisíců životů život, / a z prostoru vyrůstá prostor, sršící světy, / tu věky budoucích smrtí / provanou zachvěním Myšlenku tvou.“<sup>158</sup>

O básnickém snu neproměněném ve skutečnost pojednává lyrický subjekt v básni *Zpěv staletími bloudící*, úvodní básni souboru ***Stavitelé chrámu*** (1899). Básnický sen zahalený do hudebnosti představuje pro autora Otokara Březinu tvůrčí inspiraci: „Zpěv staletími bloudící táh naší touhy snem, / tep srdcí, zrychlen Blížením, se v rytmech třásl v něm, / jak oblak neviditelný se snesl kolem nás / a deštěm vůní, chladnoucí, se v tichých, těžkých tónech třás.“<sup>159</sup>

V básni *Stavitelé chrámu* lyrický subjekt vyjádřený první osobou plurálu pojednává o nečinně vyčkávajících zástupech věřících, kteří „Snili o městech, jež vládnou nad zeměmi. O rozkoši práce / slavnostním zvonění kladiv, zkrocení ohně, závratích boje, / signálech jízdy, sladkosti nebezpečství, hrdosti dávajících, / smělosti ruky, jež hází tajemné sítě nad národy, / a o slovech, jež jako smolné věnce padají na města nepřátelská.“<sup>160</sup> „Umdlená jejich duše neměla snů.“<sup>161</sup> Březinův chrám je založen na tajemné vině zástupů, které se vyžívaly ve smutku a bolesti, nebo které se od vykoupení se z tajemné viny utíkaly k práci.

Básní *Vigilie* Otokar Březina vyzývá vysvobozující moc věčného slova společně s přírodní krásou, jejíž oslavou působí na recipienty básně. Samotu vyplývající z kombinace sakrálna a přírodní krásy Otokar Březina promítá do následujících básní *Jsem jako strom v květu...* a *Smutek hmoty*, v níž se objevuje souhlasný rým, nepříliš typický pro Březinovu poezii. V básni *Doupata hadů* se lyrický subjekt zamýšlí, jak vypadal jeho život před nalezením lásky: „Dalekou cestu jsem konal, neznámý navštívil svět, / nesčetné duše jsem objal, z nesčetných zraků tvá tajemství čet, / a

157 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, 104.

158 Tamtéž, s. 119.

159 Tamtéž, s. 123.

160 Tamtéž, s. 124.

161 Tamtéž, s. 125.

unaven milostí vrátil se do svých ukrytých sadů.“<sup>162</sup> Báseň *Nad všemi ohni a vodami...* zobrazuje lyrický subjekt snažící se naklonit si lásku prostřednictvím poezie: „Nad všemi ohni a vodami, / vegetacemi, / mezi tajemstvím země a světů, / které ji, chvící se, drží / nad propastmi, krouží naděje naše / ve věčném jaru.“<sup>163</sup> V básni *Země?* se lyrický subjekt nerealizuje vnitřní charakteristikou Otokara Březiny, nýbrž pojednáním o metafyzickém rozměru světa prostřednictvím výroků bratří a milenců. Báseň *Zas ve vidění prorockém...* připomíná umělecký popis.

V básni *Tělo* se lyrický subjekt projevuje střídáním replik mužského těla a ženské duše. Dotazy směřované od muže k ženě v básni *Tělo* mají charakter výslechu: „Řekni mi, duše má (z daleka jsi se vrátila), / koho jsi na zemi potkala, viděla, ztratila? ... Řekni mi, duše má, kam jitra tvá zbloudila, / poledne odlétla, / bohatství květů jak odkvetla?“<sup>164</sup> Satiricky laděný výslech si muž může odpustit. Básni *Tělo* Otokar Březina poukazuje na skutečnost rozdílnosti fungování mužského a ženského mozku. V případě, že se muž dotazuje ženy na skutečnost, kterou zná, zesměšňuje ženu stejně jako zesměšňuje muž ženu v básni *Tělo* napsané Otokarem Březinou.

Ve skladbě *Se smrtí hovoří spící...* Otokar Březina konstruuje epickou fikci inspirovanou kosmickými motivy a ženou, jíž je lyrický subjekt přitahován. V básni *Apoteóza klasů* lyrický subjekt oslavuje bratrství, práci, půlnoc a dech. *Když nebe vaše okna ozáří...*, „Chlad vane končinami času našeho“.<sup>165</sup> Do básní *Svět rostlin* a *Proroci* se promítá básnický sen o jiném světě. Do závěrečných skladeb souboru *Stavitelé chrámu* s názvy *Hvězd hasnou tisíce...*, *Milost*, *Země vítězů* a *Pozdravujeme jaro!* se promítá probuzení lyrického subjektu z básnického snu.

V úvodní básni *Chvilé slávy...* ze souboru *Ruce* (1901) se lyrický subjekt realizuje prostřednictvím monologu majícího charakter deníkových veršů s autokomunikativní funkcí. V básni *Chvilé slávy...* se posiluje prostěsdělovací styl na úkor stylu uměleckého, lyrický subjekt se stává vypravěčem: „Chvilé slávy jsem měl, kdy duše volná, v majestátu svém / nad staletími se vznáší světelným, vířícím cyklónem, / odvěké vegetace rozmetá, a hospodář na nivách času, / v červenci pohledu svého nechává zrátí nová bohatství klasů.“<sup>166</sup> Otokar Březina v básni *Chvilé slávy...* líčí detaily svého básnického snu: „Zahrady zimní viděl jsem, haluze rozkvetlé v křišťály, / jak právě rozžaté lustry ještě se houpaly, duhami zahrály; / jak ledové palmy na oknech tajemství,

162 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 134.

163 Tamtéž, s. 135.

164 Tamtéž, s. 139.

165 Tamtéž, s. 148.

166 Tamtéž, s. 163.

mrazivým světlem ozářené, / a jako zahrady kosmu přiblížené, rozjiskřené a otevřené.“<sup>167</sup> Uskutečněním básnického snu se Otokar Březina snaží vytvořit alternativu s duchovní příměsí k cizokrajné tvorbě Julia Zeyera.

V básni *Vedra se* objevují motivy pralesa, hořícího slunce i sopečné lávy. Otokar Březina básní *Vedra* uvádí do kontrastu tropické podnebí s podnebím mírným. Cizokrajnost, jíž Otokar Březina spatřuje v konkrétní osobě, vysvětluje básní *Hudba slepců*: „Zahrady gigantických květů voní z tvých tónů, / triumfální let duchů v nich slyšíme ze všech nebes se třást, / v bouři všech blesků v nich pracující slunce svým pluhem / vichřici jisker rozhrnuje z azurných brázd.“<sup>168</sup>

V následující básni *Bolest člověka* se lyrický subjekt zhošťuje role vypravěče o bolesti související s rodovou individualitou nesouhlasující s podmaněním se jakékoliv podobě diktatury: „A tehdy vlastní mocí magickou, tajemstvím rodu svého, / privilegiem skryté slávy své jsme trpěli, knížata zajatá na rýžovištích vládce vítězného, / střežená neviditelnými dohlížiteli.“<sup>169</sup> Epickou fikci konstruuje Otokar Březina skladbou *Ruce*, jíž ironizuje sbratřování a oslavu dělnictva. V uměleckých popisech *Zpívaly vody* a *Zpívaly hořící hvězdy* zahalují lyrický subjekt jástot i jiskření mystéria přírody.

Básní *Kolozpěv srdcí* lyrický subjekt monologicko-dialogicky oslovuje recipienty prostřednictvím promluvy k druhé osobě či druhým osobám. Básní *Kolozpěv srdcí* Otokar Březina popisuje recipientům důvody žití, o nichž zároveň utvrzuje v přesvědčení sám sebe: „Pro tajemství bolesti, smrti a znovuzrození / sladko je žít! / ... / Pro nadzemskou vůni prvně rozvitých květů / v extázi písně, v polibků slávě / sladko je žít!“<sup>170</sup> „Pro blížící se příchod jasného člověka tajuplného, / jenž jediný v miliónech bratří, co budou a byli, / nad prostorem vítěz, promění zemi od pólu k pólu dle svaté tvé vůle / a myšlenkou, která od poslušných sluncí / se učila lehkosti, tanci a písni, / usedne ve tvé tajemné radě / mezi knížata kosmu— sladko je žít.“<sup>171</sup>

Kosmický časoprostor milionů sluncí ztvárňuje lyrický subjekt v básních *Chvíme se nad mocí vůle* a *Dithyramb světů* obrazy nekonečných duševních kosmů, připomínajících Březinovi jeho milou: „Blankyty nesčetných zemí svítící jako pomněnky jarní / na březích řeky extatické, / jež letí v rozpjatou náruč / moře tvého! Klokotná víření z arktických výší / roztržštěné ledy s sebou

167 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 167.

168 Tamtéž, s. 167.

169 Tamtéž, s. 169.

170 Tamtéž, s. 177.

171 Tamtéž, s. 179.



unášejíci, / krystalná loďstva / mrtvých světů! / Golfické proudy lásky!“<sup>172</sup> Zvukovým vlněním se Otokar Březina v básni *Tichý oceán* vrací k hudebnosti zejména své první básnické sbírky *Tajemné dálky*. V úvodu básně *Tichý oceán* se hudební motivy mísí s přírodní inspirací: „Hlas našich slavíků v tvém šeru jiskřil se. A poupata / jak hudba vřela při rozvíjení. Tep srdcí, vesel údery. / Však před námi a nad námi, nad mystériem hlubin tvých / oceán tichý světů neviditelných tisíci hořel dráh.“<sup>173</sup>

Inkluzivním plurálem zahrnuje Otokar Březina sebe i recipienty do údělu *Stráže nad mrtvými*: „Bdít budeme nad stany bratří spících, v modlitbách / a stromy, vody, země budou s námi teskniti / i města přátelská. Uprostřed černých oceánů zničení / ostrovy mlčenlivé budou naše sny / a loďstva mrtvých, v horká pásma plujících, / na horizontech siných světél užíme.“<sup>174</sup> V básni *Šílenci* se objevuje charakteristika dětí země. Lyrický subjekt *Šílců* zahrnuje do vyznění své promluvy prostřednictvím inkluzivního plurálu i recipienty, lyrický subjekt básně *Šílenci* ztvárňuje roli vypravěče. V básních *Čisté jitro*, *Místa harmonie a smíření* a *Věčně znova* se objevují jarní a letní motivy. Tvůrčí inspiraci ženami dokládají otázky a odpovědi závěrečných básní sbírky *Ruce* s názvy *Ženy*, *Odpovědi* a *Jarní noc*. Čas určený lyrickému subjektu v básni *Odpovědi* souvisí s vyčkáváním lyrického subjektu a recipientů.

**Torzo šesté knihy básní** seskupuje básně Otokara Březiny připravované v letech 1901–1907. Je otázkou, zda literárním badatelům přísluší analyzovat tvorbu autorem nevydanou v uceleném souboru. Nutno podotknout, že *Torzo šesté knihy básní* utváří rámeček lemování mystické cesty k absolutně lyrickým subjektem. Do *Torza šesté knihy básní* se také promítá celkový charakter osobnosti reálného autora Otokara Březiny, jehož analýza souvisí s jednotlivými dílčími fázemi autorského tvůrčího procesu.

V básni *Čížba* promlouvá lyrický subjekt z pozice reálného autora Otokara Březiny k potenciálním recipientům svého díla, vzhledem k požadovanému recipačnímu účinku souvisejícímu s porozuměním duši reálného autora Otokara Březiny, která se promítá do lyrického subjektu: „Dech silný z břehů mých, jenž vane nad věčností žní / vás oslabuje v dřímotu jak vězně vítr májový / a marně hodiny jak převozníci odváží / na zavolání vaše čekají, ku plavbě hotoví.“<sup>175</sup> Pojetí duše a díla vyjadřuje autor Otokar Březina prostřednictvím nepřímě vyřčených básnických pojmenování a metaforické obraznosti, halené do symbolů. Od programového dekadentního

172 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 180.

173 Tamtéž, s. 182.

174 Tamtéž, s. 185.

175 Tamtéž, s. 203.

symbolismu *Tajemných dálek* přechází autor Otokar Březina postupně k symbolům impresionistického, přírodního a kosmického ladění, jež pro recipienty představují příjemnější čtenářský zážitek: „Tu, ptáčník, skrytý v květu symbolů, v svá tenata / bych vaše duše přilákal, jak v sladké závratí, / milenců svých já srdce bolem zkrocená a zajatá / uprostřed hvězd a květů svých jsem učil zpívatí.“<sup>176</sup> Účel vytváření nové krásy a nového umění podle požadavků estetika Františka Xavera Šaldy vyjadřuje Otokar Březina v básni *Vše zachvátit...*: „v plod nechat uchládnout a zduchovět, smířit a vykoupit, / vše nezrozené z noci vyvolat, obejmout v jásotu / a všechno mrtvé v nový žár navrátit k životu.“<sup>177</sup> „A do kosmu svou vášeň vykřiknout, sfér tajná písma proletět, / luh tropický kde světů nejvyšších se jiskří rozeset, / a nejsladším, co hvězdy střeží v zlatém věku svém, / jak úl svůj včela loupežná svou obohatit zem.“<sup>178</sup>

*Písni o věčném mládí* přiznává Otokar Březina inspiraci energií přírody: „Slyšeli jsme píseň o věčném mládí, nejsladší píseň svou, / v hloubce všech duší utajenou, lidskými slovy nedopěnou. / Rytmus její jest červánků jitřních vanutí nepřetržité / nad věčným pohybem moří, nad nepohnutelností hor.“<sup>179</sup>

V básni *Zpívala souboru Torzo šesté knihy básní* se lyrický subjekt vžívá do ženské role, prostřednictvím níž promlouvá s užitím popisného postupu následovně: „Je ticho kolem domu našeho a ticho v dálkách mých / a z hlubin květů zaznívá včel zabloudilých úpění; / let nočních motýlů do oken bije zářících / a stromů přerývaný monolog je jako šepot ze snění. / Ozvěnou kroků ztracených jsou mého srdce údery, / v horečném spěchu nárazy dřevorubcovy sekery / a mezi ptáky zněmlými, v křídlech úzkostném ševelu, / dohřmění dávných výstřelů nad nehybnými jezery.“<sup>180</sup> Na odkaz minulých pokolení navazuje lyrický subjekt básně *Žalm odcházejících pokolení*, v níž se lyrický subjekt realizuje prostřednictvím ztvárnění části dialogu se zástupy: „Ach, neodejít, vy třikráte šťastní! Vychřící vašeho žití / hřmít letem srdcí jak křídly! Slavnostem země přítomni býti!“<sup>181</sup> „Ach, neodejít, vy třikráte šťastní! Polibků sladkost vřelou a vonnou / vlíbatí na oči, zavřené v úpalu lásky, v jásotu duší, jež tonou ve vlnobití vyššího světla!“<sup>182</sup>

Úryvky z dialogu lyrického subjektu k umělcům minulých generací ztvárňuje Otokar Březina

176 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 203.

177 Tamtéž, s. 204.

178 Tamtéž, s. 205.

179 Tamtéž, s. 206.

180 Tamtéž, s. 207.

181 Tamtéž, s. 210.

182 Tamtéž, s. 211.

v básni *Gigantické stíny*, jejichž přítomný odkaz autor Otokar Březina pokořuje slovy: „Tak věky půjdete, vždy nespokojeni svou úrodou, / a klasy vítězství, jež požati má kdysi plémě tajemné, / vy, mrtví, svými prsty ještě drtit budete jak hospodář, / jenž zkouší zralost zrn a zamýšlený žeň svou odkládá.“<sup>183</sup>

Popisným postupem vyjadřuje lyrický subjekt básně *Hlubin bolesti* sestup uměleckých zástupů ke zdrojům tvůrčí inspirace: „tam sestoupili jsme v řadě své do díla tajemného, / pod zahrad kořeny a pod základy měst / a v místech neznámých se báli světla svého, / jež v otrávených hloubkách nebezpečné jest.“<sup>184</sup> V básni *Mýtus ženy* se lyrický subjekt ženského stylu, uzavřený v uvolňujícím se verši, prostřednictvím subjektivní ich-formy otevřeně vyjadřuje k působivosti tajemství: „Probudila mne vůně ukrytých tvých vinogradů v květu, / když ve mdlobách tvůj strašný dech jsem cítila ze hlubin staletí: / vdechnutí jeho — tajuplný život zhaslých světů / a vydechnutí — hořkých sluncí žhnoucí početí.“<sup>185</sup>

Báseň *Neděle svatodušní* pojednává o ambivalentním názoru Otokara Březiny na sbratřování duší. Charakteristika věčně zamilovaného lyrického subjektu se promítá do básně *Na zemi růže nepřestávají hořet*, „pod zemí prameny hrát, / v milenců srdce ze slunce jiskry se třást“<sup>186</sup>. V básni *Nepřemožitelní rostem...* se básnický verš uvolňuje vzýváním nepřemožitelné tvůrčí inspirace počátků umělecké tvorby Otokara Březiny: „Cizí je tvá řeč a mlčení jak bojiště / leží mezi rodem mým a tvým. / Ale každým krokem k prahu našemu šel jsi staletí / a jazyk, kterým naše duše hovoří, / starší je než rudá souhvězdí, jež slunci našemu / ukolébavku zpívala.“<sup>187</sup> Ztracení v pějícím srdci dokládá lyrický subjekt závěrečnými básněmi *Ztracení a Tisíce duší pělo v srdci tvém*, jimiž autor vyobrazuje vlastní duševní svět.

---

183 BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975, s. 212.

184 Tamtéž, s. 213.

185 Tamtéž, s. 215.

186 Tamtéž, s. 219.

187 Tamtéž, s. 220.

## Závěr

Tato bakalářská diplomová práce se zabývala literárním dílem Otokara Březiny, významné literární osobnosti přelomu 19. a 20. století. Nejprve jsme nahlíželi na autorskou osobnost Otokara Březiny inspirování literárním kritikem Františkem Xaverem Šaldou, upřednostňujícím estetickou hodnotu literárního díla tvůrčí individuality před vývojovou hodnotou.

Na základě následné analýzy korespondence a esejů Otokara Březiny jsme objevili souvislosti korespondence a esejů s autorským tvůrčím procesem vzniku jednotlivých básnických sbírek.

V korespondenci jsme se věnovali komunikačním strategiím a stylizacím autora vzhledem k adresátům dopisů. V korespondenci jsme analyzovali její komunikativně-pragmatické rysy, vycházející ze sdělného záměru mluvčího, v souvislosti s jazykovými funkcemi, a to funkcí referenční, expresivní, kontaktovou, apelovou, estetickou a metajazykovou. V korespondenci jsme dále analyzovali její nepragmatické rysy, zastoupené opozicemi psanost/mluvenost, soukromnost/veřejnost, monologičnost/dialogičnost. V rámci analýzy esejů *Hudba pramenů* a *Skryté dějiny* jsme rekonstruovali autorskou tvůrčí osobnost.

V básnických sbírkách *Tajemné dálky*, *Světání na západě*, *Větry od pólů*, *Stavitelé chrámu* a *Torzo šesté knihy básní* jsme se zaměřili na stylizaci lyrického subjektu všech básní. Na základě věnování pozornosti estetické hodnotě jednotlivých básní jsme zjistili, do jaké míry se naše zjištění shoduje s náhledy jiných literárních badatelů, zabývajících se životem a dílem významného literáta Otokara Březiny.

Dosavadní literárněkritické reflexe pojednávají o promítnutí prvků uměleckého směru symbolismu a nadpozemských mystických motivů do literární tvorby Otokara Březiny. Náhledy jiných literárních badatelů jsou založeny více na vývojové hodnotě celku literárního díla než na estetické hodnotě jednotlivých částí celku tvůrčího autorského díla.

Cílem této bakalářské diplomové práce bylo dotvoření celku interpretačního pole autorského díla literáta přelomu 19. a 20. století Otokara Březiny. Zaměřili jsme se na skutečnost, do jaké míry dokázal výjimečný básník, esejista a korespondent Otokar Březina předčít soudobé programové směry, nebo do jaké míry se jimi nechal ovlivnit. Kromě symbolů a nadpozemské mystické inspirace analyzujeme v literárním díle Otokara Březiny také romantické a přírodní motivy.

## Resumé

A literary critic František Xaver Šalda, a representative of the aesthetic and critical parnasism, expects new beauty and a new form, so-called art experiment. New beauty must be eternal, a new form must come from an inner author's conviction. A poet, an essayist and a correspondent Otokar Březina is just the right author expected by František Xaver Šalda.

In the today's present moment fights Otokar Březina for tomorrow's art. A pure form is completed with dualism and privatissimum of Březina's literary work. A language content is based on a metaphorical waterfall. Single pictures make sense of Březina's art work. A mixing of reality and fiction or a literary dream expresses the uniqueness of Březina's art work.

From the letters and the essays we reconstruct Březina's personality. A changed character of speech to different addressees is in relation to Březina's art progress. This bachelor diploma thesis doesn't describe Otokar Březina only as an religious author. In this bachelor diploma thesis we analyse Březina's change from a decadent and a symbolist poet to the accessible author for all readers. This bachelor diploma thesis deals with Březina's change from a program style to an individual style, a formal change from Mysterious distances' alexandrine to Hands' free verse, a change from a regular graphic and a phonic form to an actual social theme.

## Anotace

Jméno a příjmení: Alena Vaníčková

Český název práce: *Průvodce básnickou tvorbou Otokara Březiny*

Anglický název práce: *The Guide of Poetry by Otokar Brezina*

Typ práce: bakalářská diplomová práce

Název univerzity: Univerzita Palackého v Olomouci

Název fakulty: Filozofická fakulta

Název katedry: katedra bohemistiky

Studijní obor: Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Vedoucí práce: Mgr. Petr Komenda, Ph.D.

Rok obhajoby: 2014

počet stran: 41

počet znaků: 95 162

počet titulů literatury: 24

počet příloh: 0

jazyk práce: český

klíčová slova: Otokar Březina, poezie, eseje, korespondence, symbolismus, estetika, lyrický subjekt, stylizace, komunikační strategie

Tato bakalářská diplomová práce s názvem *Průvodce básnickou tvorbou Otokara Březiny* analyzuje korespondenci, eseje a básnické sbírky literáta Otokara Březiny. V korespondenci se zaměřujeme na komunikativně-pragmatické rysy komunikátu, vycházející ze sdělného záměru mluvčího, i na nepragmatické rysy komunikátu, zastoupené opozicemi psanost/mluvenost, soukromnost/veřejnost, monologičnost/dialogičnost. Autorskou tvůrčí osobnost analyzujeme kromě korespondence také z esejů. Výsledek porovnááme s interpretacemi jiných literárních badatelů. Inspirováni literárním kritikem Františkem Xaverem Šaldou se soustředíme na interpretační jádro a na estetickou hodnotu každé básnické sbírky Otokara Březiny.

## Bibliografie

ANDJELKOVSKI, Tašo: *Anna Pammrová, žena vrostlá do času*. In: HOLMAN, Petr: *Otokar Březina 2003: materiály ze sympozia konaného v Jaroměřicích nad Rokytnou 17. a 18. října 2003*. Sursum, Tišnov 2004.

BŘEZINA, Otokar: *Básnické spisy*. Československý spisovatel, Praha 1975.

BŘEZINA, Otokar: *Dopisy Otokara Březiny I.: Františku Bauerovi*. František Borový, Praha 1929.

BŘEZINA, Otokar: *Dopisy Otokara Březiny II.: Dopisy a výroky Otokara Březiny*. František Borový, Praha 1931.

BŘEZINA, Otokar: *Dopisy Otokara Březiny III.: Františku Bílkovi*. František Borový, Praha 1932.

BŘEZINA, Otokar: *Hledání a jistota: Vzájemná korespondence Otokara Březiny s Otokarem Theerem*. Jan Pohořelý, Praha 1946.

BŘEZINA, Otokar: *Hudba pramenů*. Spolek výtvarných umělců Mánes, Praha 1927.

BŘEZINA, Otokar: *Listy Otokara Březiny Jakubu Demlovi*. Jakub Deml, Tasov 1932.

BŘEZINA, Otokar: *Skryté dějiny*. Melantrich, Praha 1970.

ČERVENKA, Miroslav: *Březinovské studie*. Paseka, Praha – Litomyšl 2006.

ČERVENKA, Miroslav: *Symboly, písně a mýty: Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století*. Československý spisovatel, Praha 1966.

DEML, Jakub: *Listy Jakuba Demla Otokaru Březinovi*. Jakub Deml, Tasov 1933.

HOLMAN, Petr: *Březiniana II: Dokumenty, ohlasy, paralely, přesahy: 1966–2006*. Triáda, Praha 2012.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava – Macurová, Alena, a kol.: *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*. Institut sociálních vztahů, Praha 2001.

KLÍMA, Ladislav: *Duchovní přátelství: Vzájemná korespondence Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou*. Jan Pohořelý, Praha 1940.

KRÁLÍK, Oldřich: *Otokar Březina, 1892–1907: Logika jeho díla*. Melantrich, Praha 1948.

KORYNTOVÁ, Lucie: *Březinův chrám a Zeyerův kostel*. In: Holman, Petr: *Otokar Březina 2003: Materiály ze symposia konaného v Jaroměřicích nad Rokytnou 17. a 18. října 2003*. Sursum, Tišnov 2004.

PIORECKÝ, Karel: *Červenkova teorie lyrického subjektu*. In: *Česká literatura* 54, č. 6, 2006.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie: *Korespondenční strategie v dopisech Boženy Němcové*. Karolinum, Praha 2005.

ŠALDA, František Xaver: *Soubor díla, sv. 1. Boje o zítřek: Meditace a rapsodie*. Melantrich, Praha 1948.

ŠALDA, František Xaver: *Soubor díla, sv. 2. Duše a dílo: Podobizny a medailony*. Melantrich, Praha 1950.

ŠALDA, František Xaver: *Soubor díla, sv. 16. Kritické projevy 7: 1908–1909*. Melantrich, Praha 1953.

TŘEŠTÍK, Dušan: *Češi. Jejich národ, stát, dějiny a pravdy v transformaci: Texty z let 1991–1998*. Doplněk, Brno 1999.

VOJVODÍK, Josef: *Zrození básníka Otokara Březiny z ducha básnické gnóze a dekadentního estetismu*. In: Holman, Petr: *Otokar Březina 2003: Materiály ze symposia konaného v Jaroměřicích nad Rokytnou 17. a 18. října 2003*. Sursum, Tišnov 2004.